

הצנע לכת

בפורים
הוצאה לאור

ירושלים תשס"ה

כתבת המחבר

דוד כוכב

רחוב בן-גוריון 2/ג'

ירושלים 95464

סדר ועימוד: הרב משה קפלן

בשער

מודים אנו לברא עולם

שיזיכנו להוציא לאור חוברת נוספת, העוסקת בענייני צניעות הלבוש.

סיפרו חז"ל בשבחן של מנהגי הטהרה שרווחו בישראל, ואמרו:

"בוא וראה עד היכן פרצה טהרה בישראל" (שבת יג ע"א).

גם כיום פשטו הנוגות חדשות במלבושים צניעים אשר "בנות ישראל החמירו על עצמן" (ברכות לא ע"א, נדה ס"ו ע"א).

בחוברת זו הובאו ראיות שישן בהנוגות אלו שאינן חמורות בכלל אלא דין גמור, והחזרת עטרה ליושנה.

העיסוק בעניינים אלו דרש משנה צניעות, על אחת כמה וכמה כתיבתם ופרסומם. אולם כבר לימדונו חז"ל: "תורה היא וללמוד אני צריך" (ברכות סב ע"א, מגילה כח ע"א). עם זאת חוברת זו אינה מיועדת לפרסום המוני, אלא מיועדת לתלמידי חכמים ובני תורה החפצים לברר סוגיה זו אליבא דהילכתא.

תחזקנה ידי העוסקים בהכנת חוברת זו:

ACHI היבכור הרב דוד כוכב.

הרב ברוך כהנא על הוספותיו והערותיו.

יהי רצון שדברים אלו ירבו טהרה בישראל.

המושג לאור

MORDECHAI ELIAHU
FORMER CHIEF RABBI OF ISRAEL & RISHON LEZION

מֹרְדָּכָי אֶלְيָהוּ
הראשון לציון והרב הראשי לישראל לשעבר

בס"ד, יי' ב סיוון תשס"ה
18-9401.05

הסכם

ראתה ראייתי מה שכתב איש רב פעילים לתורה ולתועדה הרב דוד כוכב הי"ו בקונטרס "הצנע לכת", והנה הדברים דברי אמרת.

"ויהי דוד לכל דרכיו משכיל וה' עמו" (שמואל א יח,יד) כמו שדרשו בסנהדרין צג: על דוד המלך עליו השלום (שמואל א טז,יח) ידע נגן- שיעודו לישאל, וגבור חיל- שיעודו להшиб, ואיש מלחמה- שיעודו לישא וליטן במלחמותה של תורה, ונבון דבר – שמבין דבר מתוך דבר, ואיש תאר- שמראה פנים בהלכה, וה' עמו – שהלהקה כמותו בכל מקום.

וראוים הדברים לרב המחבר. ויהי"ר שיזכו הוא ואחיו ה"ה דן כוכב הי"ו, המוציאה לאור להמשיך הלאה להגדיל תורה ולהאדירה, ויפוצו מעיניהם חוצה, ויהי hei עמהם בכל אשר הם עושים, אכ"ר.

מֹרְדָּכָי אֶלְיָהוּ
הראשון לציון הרב הראשי לישראל לשעבר

זלמן נחמייה גולדברג

חבר בית הדין הרבני הגדול

ראש כולל "דעת משה" - סדיוגורה

ב'ה יומן ג' נובמבר

בנין ווילס רח' ב' כוכב שפטן
לירג'ון מופרן צב'ן נס' נס' נס'
ב'ה ב' פ' נס' נס' נס' נס' נס'
ב'ה נס' נס' נס' נס' נס' נס'

ט' נס' נס' נס' נס' נס' נס'

ט' נס' נס' נס' נס' נס' נס'

תוכן העניינים

חלק א. מקום השוק	
9	פתיחה
9	פרק א במנין האברים
9	פרק ב בסדר האברים באדם
10	פרק ג בסדר האברים בחיות הקודש
10	פרק ד בברור המומאים באדם
11	פרק ה במעשה שמשון
11	פרק ו ביאור עניין הסמכות
12	פרק ז בעניין מקום מציאות כתם
12	פרק ח בדין חילצה
13	פרק ט ביאור המילה אצעה
15	פרק י בספר דניאל
16	פרק יא בעניין הלבוש בתפילה
16	פרק יב בקשירות הנעל
16	פרק יג בפירוש הפסוק "שׂוֹקֵיו עַמּוֹדִי שָׁשׁ"
17	פרק יד ראיות נוספות
17	פרק טו שיטת התוספות ישנים
18	פרק טז פסקי האחרונים
22	פרק יז משמעויות לכואורה שהשוק למעלה מהברך
26	פרק יז הסתירה בדברי הרא"ש
26	פרק כא גדי השוק
27	פרק כב קושיות החזוון איש
28	פרק כג תירוץ א
28	פרק כג תירוץ ב
28	פרק כג תירוץ ג
33	פרק יח הפרי מגדים חוזר בו
36	פרק יט דברי המשנה ברורה
37	פרק כ המזכירים שיש מחלוקת
38	פרק כא במקום שהרגלו
39	

חלק ב. צורת הכספי	
41	פתיחה
41	פרק א כסי שקו
41	פרק ב תוספת נוי או פריצות בבד
42	פרק ג בגדים הדוקים
43	פרק ד חומרת השוק
45	פרק ה מכנסיים
48	49 סוגיות סיינר
50	50 סוגיות המזבח
53	53 סוגיות המרכיב
54	54 טעם החשש
55	פרק ו חגורה
55	ראיות לאיסור
56	ראיות להיתר
59	פרק ז צניעות באיש

סיכום	
61	

חלק א. מקום השוק

פתיחה

אמרו במסכת ברכות דף כד ע"א: אמר רב חסדא: שוק באשה ערוה, שנאמר (ישעיהו מז) גלי שוק עברי נחרות, וכתייב [בתריה. רש"י] תגלו ערכותך גם פראה חרפה.

הגמרה מוכיחה שאיבר השוק הוא מקום צנוע ומוסתר באשה, שהרי הפסוק מתאר את גילוי השוק כגילוי ערוה וחרפה.

מהו אותו איבר המכונה "שוק"? נביא להלן שהמשנה והתוספთא, הגמרא והמודרשים, הראשונים והאחרונים, כולם מכנים בשם "שוק" ללא ספק את חלק הגוף שמתוחת הברך ועד לכף הרגל או הקרסול.

אמנם כמה מחכרים ציינו שהיה מי שסביר לומר ששוק הוא חלק הגוף שמעל הברך, אלא שגם הוא חזר בו.

פרק א: במנין האברים

במסכת אהילות פרק א משנה ח נאמר:

**מאתים וארכבעים ושמונה אברים באדם, שלשים בפרט הרגל, ששה בכל אצבע,
עשרה בפרקSEL, שנים בשוק, חמישה בארכובה, אחד בירך, שלשה בקטלית...
וביארו Tosfot, נזיר דף נב:**

תניינא במסכת אהילות דקחובין רמ"ח אברים, וחשייב מלמטה למעלה, פרוסות הגוף, וחשייב שניים בשוק, חמישה בארכובה ואחד בירך. לכוארה משמע ממתניתין דהתם לשוק למטה מן הארכובה וירך למעלה.

כלומר, תוספות מוכיחים מסדר האברים שבמשנה, שהשוק הוא מתחת לירך.

וכך הוכיחו מהמשנה שם, גם תוספות, מנחות לו ע"א (ד"ה קיבורת): ומיהו אין ראייה מזורע דבמהה לזרוע דאדם, דהא שוק דאדם נמי לא הו כשוון דבמהות, דתנן באלהות שניים בשוק, חמישה בארכובה, ואחד בירך. אלמא קרי שוק עצם המתחבר לרגל.

גם תוספות, נודה ל ע"ב (ד"ה שני), כתבו:
ובאהלות (פ"א מ"ח) משמע שמנה לפי סדרי אברי האדם.

וכאמור, אם סדר האברים שבמשנה הוא לפי סדר אברי אדם מלמטה למעלה, יוצא ש"שוק" הוא מתחת לברך.

וכו פירש רע"ב על המשנה באלהלו:

קרוסול - תרגום כריעים - קרטולין, מקום חיבור הרגל והשוק.

ואם הקרטוליים מחברים בין הרגל (כף הרגל) וה"שוק", יוצא ש"שוק" הוא מתחת לברכ.

וכן בתוספות יום טוב על המשנה שם כתוב:

בקורסל - פי' הר"ב תרגום כריעים קרטוליים מקום חיבור הרגל והשוק. וגם הר"ש כתוב שהוא מקום חיבור הרגל והשוק.

ארכובה - לפי מה שפירשתי בקורסול דלעיל שהוא מקום [חיבור] הרגל בשוק, יהיה הארכובה מקום חיבור השוק בירך.

הרוי שלדעתו "שוק" הוא מתחת לברכ.

וכן כתבו בתפארת ישראל ובאליהו רבא (הגר"א), על המשנה שם.

עוד מבואר במשנה ששוק הוא האיבר שיש בו שתי עצמות, והוא אכן האיבר שתחת לברכ ועכמותו נקראים שוקה (Fibula) ושוקית (Tibia), ואילו באיבר שמעל הברך יש רק עצם אחת והיא נקראת עצם הירך.

עוד מוכח ממשנה זו שוק וירך הם שני אברים שונים, שהרי המשנה אומרת שבשוק יש שני אברים ובירך יש אחד. וזה שלא כמו שכותב הפרי מגדים שהם אותו האיבר (לשונו יובא בהמשך, בדבריו ש"ות שבט הלוי).

פרק ב: בסדר האברים באדם

הרמב"ס, בהלכות איסורי ביאה פרק י הלכה ו, כתוב, בין הלכות טומאות يولדות: נחתך הولد במעיה ויוצא אבר אבר, בין שיצא על סדר האברים כגון שיצאה הרגל ואחרליה השוק ואחרליה הירך, בין שיצא שלא על הסדר אינה טמאה לידה עד שיצא רובו.

הרוי שה"שוק" מונח בסדר האברים, בין ה"רגל" (כף הרגל) לבין הירך.¹

בسم"ג, חלק מצוות עשה, מצווה ג, כתוב על בריאות האדים: עשה לו אברים וקשרים ודבקים וחוליות על שדרה, וקשרי אצבעות ידיים ורגלים, זורעות ויריכים ובלדים ושוקים וקרטוליים וכפות הרגלים, וחליות הצואר וсхемי הכתפים, כדי שיוכל אדם להתפשט ולכrouch, לכפות ולזקוף, לעמוד ולישב.

מסדר דבריו עולה שה"שוק" הוא בין הברך לקרטוליים.

פרק ג: בסדר האברים בחיות הקודש

במסכת חגיגה יג ע"א, בתיאור מידות גובה השמיים, נאמר:

¹ לכוארה אפשר לדחות בדוחק ראייה זו, ש"רגל" הוא עד הברך, "שוק" הוא מעל הברך, ו"ירך" הוא הקרוי הים "אנון הירכאים", אלא שגם הפרי מגדים לא חלק על הגדרת הירך ורק טעו שהירך נקראת גם שוק, ואין חולק בהגדרת הירך שכן גם בזה ישנו ראיות רבות.

למעלה מהן חיות הקדש; רגלי החיות כנגד כולם.² קרטולין החריות כנגד כלן, שוקי החריות כנגד כלן, רוכבי החריות כנגד כלן, ירכני החריות כנגד כלן, גופי החריות כנגד כלן, צוاري החריות כנגד כלן, ראשיו החריות כנגד כלן, קרוני החריות כנגד כלן. למעלה מהן כסא כבוד.

ודברים דומים יש בזוהר בשלח דף נו ע"ב:
לעילא מערובות רקייע דחיות, פרסות דחיות קדישין ורומחון ככלחו, לעילא מנהון קרטולין דחיות ככלחו, שוקי החריות ככלחו, ארכובין דחיות ככלחו, ירכין דחיות ככלחו, עגבי דחיות ככלחו, גופא דחיות ככלחו, גדייהו ככלחו וצוואריהו ככלחו ראשיו החריות ככלחו מיי ככלחו, כקברי כלחו.

ברור שהסדר הולך ממעלה, שהרי הגمراה והזוהר מתחילה ברגליים ומסיימת בראשים; ואם כן מוכחה מכאן שה"שוק" הוא בין הקרטולינים ל"רכוב" = ארכובה, היינו הברך.

פרק ד: בברך המומאים באדם

במסכת בכורות מה ע"א, מבארת הגمراה את מה שנאמר במשנה "יעקיבו יוצא לאחוריו":

א"ר אלעזר: שוקו יוצא באמצע רגלו.

וכו הוא בתוספתא בכורות פרק ה הלכה ד:
שוקו נתן באמצע רגלו.

וכו כתוב הרמב"ם, הלכות ביאת המקדש פרק ח הלכה יכ:
מי שעקבו יוצא לאחוריו עד שנמצא השוק כאילו הוא באמצע רגלו עומד.
כלומר, באדם רגיל, השוק מחובר לצידו האחורי של כף הרגל, ואילו בבעל מום זה, השוק מחובר למרכזו של כף הרגל. הרי שה"שוק" הוא החלק התוחתו של הרגל, שמחובר לכף הרגל.

פרק ה: במעשה שימוש

בספר שופטים, פרק טו, פסוק ח, נאמר על שימושו:

וניק אונם שוק על ירך מבה גודלה וירך וינשב בסעיף סלע עיטם.

ופירש הרד"ק שם:

ויש לפרש שוק על ירך על הנופלים בנוסם, ככלומר, כי לא הפק אחד מהם פניו אליו, ולא עמד איש בפניו, אלא כלם נטו מפניהם והכח אותם בנוסם, ונופלים שוק על ירכ, כי הנס ונופל על פניו - מתחפה שוק על ירכינו.

כלומר, שכנוופל במנוסתו על פניו, שוקיו מתטרוממות ומתתקפות אל עבר ירכיו.

² כלומר, גובהו שווה לגובה כל הרקיעים שתחתיתיהם.

והרלב"ג שם פירש:

והכה אוטם שמשון שוק על ירך מכח גדולה, רוצה לומר שוק אצל ירך, ודמה הרגלים לשוק, והפרשימים הרוכבים בסוסים לירך, כי השוק הוא למטה מהירך. הוא כותב בפירוש שהשוק הוא מתחת לירך.

וכו מצודות דוד שם פירש:

שוק על ירך - תרגם יונתן: פרשין עם רגליין, דימה את הפרשים רוכבי סוסים אל הירך שהוא בגובה הרגל, והולכי רגל, דימה לשוק שהוא בתהנית הרגל.

וכו כתוב במצודות ציון:

שוק - הוא פרק האמצעי מן הרגל. ירך - הוא פרק העליון. גם הוא אומר בפירוש שה"שוק" הוא הפרק האמצעי של הרגל, שבין פרק כף הרגל לפרק הירך.

פרק ו: ביאור עניין הסמכות

כתבו בתוספות יומא דף עח ע"ב:

הרוב פורה"ת פירש, מי שנתקעה רגלו עושה לו לקבל כמיין סנדל, ומניחו במקום הרגל, ונראה כאלו יש לו רgel, יוכל לצאת בו בשבת כמו במנעליו, וכופה שוקן לאחוריין, וקיים סמכות של עז מכך יריכו שקוינו אשקצ"א, וטומך בו שוקו, ומהלך בה והיינו סמכות...

ובדומה כתוב בחדשי הרשב"א, על מסכת שבת דף סו ע"א:
ועושה לו סמכות וננתן ארוכותיו עליהן וכופה שוקן לאחוריין וקיים הסמיכה ליריכו והוא נשען עליו ומהלך בו.

רק את החלק שתחת לבך אפשר "לכפות לאחריו", ומכאן שהתוספות והרשב"א סוברים ששוק הוא מתחת לבך.

ובהמשך התוספות שם, יומא דף עט ע"א, מביאים:
ופירש"י מי שנכווצו גדי שוקו או גידי ירכותיו...
הרוי ששוק אינו ירך.

פרק ז: בעניין מקום מציאות כתם

תוספות נדה דף נח ע"א (ד"ה מקום), מפרשים את דברי הגמרא שם, עלASA שמצויה כתם ב"מקום חבק":

מקום חבק - פרש"י שהוא **קוץ** הילך **ולשוק**, וחבק הוא מקום מתייחת הגידים, שחובקים הירך והשוק. ובערך פירש, שנועלין אנפליות שיש בה לולאות, ומקום חברור הלולאות קרי חבק. ועוד פירוש פירש אחר, **שכופף השוק על הילך**, מה שמתכסה הבשר ע"י כיפפת השוק על ירך, שחובקין זה את זה, קרי מקום חבק. כיון שרש"י והערך כתובים שאפשר לכפוף את השוק על הירך, ושיש ביןיהם **"קוץ"**

(מקום קיפול), יוצא שם סוברים ש"שוק" הוא מתחת לבץ, ו"ירך" הוא מעל לבץ. וודאי שגם שני אברים שונים.

ובמאירי, נדה נז ע"ב פירש:
ובברוך פירושו שמנתגט היה לנעל את השוק באנפיליא שיש בה לולאות, ומקומות חיבור הלולאות הוא קורא מקום חבק. ועוד פירושו שם, שהוא שמתכסה מן הבשר על ידי כיפוי השוק על הירך, הוא מקום חבק, על שם שמחקין זה את זה. ועיקר הדברים כפирשו, שכשהוא שואל מבפנים עד היכא, לא שאל על ארך הירך והשוק, שהוא פשוט הוא, שככל שמקומם תורפה עד פרטת הרגל בדין זה; אלא מפני שהשוק עגול, ואני מתדבק זה בזיה על פניו כל הדוחב, והילכים שתוחות ומתדבקות זו בזו על פניו כל הדוחב, שאל: בשוקים עד היכן נידון ככלפנים ממקום הרוחב? ופירשו בה: עד מקום חבק. וקרא מקום חבק עובי הבשר העגול שבשוק, שמתוך עביו מתדבק עם העובי الآخر שכןגו.

גם הוא כותב (בשם העורך) שאפשר לכפוף את השוק על הירך, ומכאן הוא סובר ש"שוק" הוא מתחת לבץ, ו"ירך" הוא מעל לבץ. גם הבחנותו בין ירכים שմדבקות זו מזו לבין שוק שאינו מידבק, מובנת רק אם נניח סובר ש"שוק" הוא מתחת לבץ, ו"ירך" הוא מעל לבץ.

בעל האור זרוע, חלק א, הלכות נידה, סימן שפט, מביא את פירוש הרשב"ם על דברי המשנה, נדה נז ע"ב, על אלה שמצוות כתמ על שוקה או על פרטתיה מבפנים: פ"י רשב"ם, על שוקה - מן הארכובה ולמעלה קרי ירכי³. וgilah - כל דפוס הרגל קרווי פרסה. מבפנים - בין שתי שוקים כל גובהן מן הארץ.

הרוי שלדעתו השוק קרוב לארץ, והוא מתחת לבץ. ובהמשך מביא בעל האור זרוע שהרשב"ם פירש את "חבק" – קפץ הירך והשוק, כרשי".

פרק ח: בדין חלייצה

המשנה במסכת יבמות פרק יב משנה א אומרת על חלייצה מיבט שנחתכה רגלו: מן הארכובה ולמטה - חלייצה כשרה, מן הארכובה ולמעלה - חלייצה פסולה.

והגמרא שם דף קב ע"ב (הובא בליקוט שמעוני פרשת כי תצא רמז תתקלח) אומרת ולא קשור לדברי המשנה:

אי כתוב רחמנא ברגלו, הוה אמינה ברגלו אין, בשוקו לא, כתוב רחמנא מעל רגלו,
דאפילו בשוקו.

כלומר, אם נחתכה רגלו וחלייצה נעל משוקו, החלייצה כשרה; ומכאן ש"שוק" הוא מתחת לבץ, שכן מעל לבץ החלייצה פסולה, לדברי המשנה: "מן הארכובה ולמעלה חלייצה פסולה".

³ נראה שיש כאן טעות דפוס, ונשמעו כמה מילים " מפני הדומות", וצריך לומר: "מן הארכובה ולמטה קרי שוקה, מן הארכובה ולמעלה קרי ירכי".

עוד מקשה הגמara שם דף קג ע"א, על המשנה:
מן הארכובה ולמטה כו'. ורמיינהי: רגלים - פרט לבuali קבין ! שאני הכא, דעתיב:
מעל רגלו. אי הכא, למטה מן הארכובה נמי ? מעל - ולא מעל דמעל. אמר רב
פפא: שמע מינה, האי איסתוריא עד ארעה נהית, دائ סלקא דעתך מיפסק פסיק,
הוה ליה איהו מעל ושוקא מעל דמעל.

ומפרש רשי על "איסתוריא":

קוביל"א המפסקת בין שוק לרجل.

כלומר, קרסוליים. ומכאן ש"שוק" צמוד לקרסוליים, שכן הגמara אומרת שאילו
הקרסוליים היו נפרדים מהרגל (הינו כף הרגל), השוק היה נחשב "מעל דמעל" הרגל;
ולאמיתו של דבר הקרסוליים אינם נפרדים מהרגל, ולכן שוק נחשב "מעל" הרגל, כי
הוא צמוד לקרסוליים שהם חלק מכף הרגל.

ועוד, חשוב לומר הגמara שהשוק כשר לחיליצה שכן אינו נחשב ל"מעל דמעל",
ובמשנה נתבאר שرك תחת הברך כשר לחיליצה, אם כן השוק הוא תחת הברך.
התוספות במסכת יבמות דף קג ע"א (ד"ה מאן), מבארים את קושיות הגמara שם
מ"רגלים - פרט לבuali קבין".

הכי פריך: כיון דשוק לא מיקרי רגלי, איך למטה מהארכובה אמאי כשרה ? הא לא
הוא קשירה במקום רגלי !

ממה שתוספות עושים הקבלה בין שוק ל"למטה מהארכובה", מוכח שלדעתם "שוק"
הוא מתחת לבך.

הגמara במסכת ערכין דף יט ע"ב אומרת:
והא גבי חיליצה דעתיב: רגלו,ותנא: חילצה מן הארכובה ולמטה - חילצתה כשרה !
שאני הטע, דאמר קרא: מעל רגלו.

ופירש רשי שם:

מעל רגלו - משמע מה שעל רגלו, להיינו שוק עד הארכובה.

משמעות הדבריו ש"שוק" הוא מתחת לבך.

וכו ברמב"ם הלכות יבום וחיליצה פרק ד הלכה טו:
או שהיה שרוך הנעל קשור על שוקו מן הארכובה ולמטה.

גם הוא מכנה את האבר שתחת הברך בשם "שוק".

כך עולה גם מטורaben העזר סיימון קסטו, הכתוב:

ולזה הסכים א"א הרא"ש ז"ל, וכותב: דוקא שישאר כל כך משוקו שיוביל להכניות
המנעל בשוקו ולקיים לו למטה מן הארכובה, אבל אם נחתך שוקו סמוך לארכובה,
שאני יכול לקשור המנעל בשוקו אלא למטה מהארכובה - פסולה.

⁴ שכן "בעלי קבין" פטורים מעלייה לרجل, משום ששוקו קטוע.

הוא אומר שאם נחתך חלק מהשוק, יכול הקשור למטה מהארכובה (הברך) – הרי שהשוק הוא מתחת לברך.

ובבית יוסף שם, (ד"ה ומ"ש היה) כתוב:

מוק הוא מגע גבורה שחותפה את הרגל ואת השוק עד הארכובה.

כלומר, מגע המגיע מהרגל למטה עד הארכובה למעלה, חותפה את השוק – הרי שהשוק הוא מתחת לברך.

זה לשון שלחן עירוך ابن העזיר סימנו כסט סעיף לה ולשון דומה יש בשו"ת עזרת כהן, סימנו קט):

אם נקטעה למטה מהארכובה ונשאר כל כך משיקן שיכל להכנס בו המגע ולקשרו למטה מהארכובה, חולץ.

מכאן שאם נקטעת הרגל מתחת לברך, נשאר רק חלק מהשוק – הרי שה"שוק" הוא מתחת לברך.

בשולחן עירוך ابن העזיר סדר חיליצה סעיף מב כתוב:
יכרוך הרצויות פערמים סביב שוק מן הארכובה ולמטה, וכייניסם בנקבים שבמנעל בענין שיגיע הרצויות בבשר שוקו מאחוריו.

שוב, נאמר כאן שהשוק הוא מתחת לברך.

פרק ט: ביאור המילה אצעדה

ברש"י ישעיהו פרק ג פסוק כ כתוב:
והצעדות - אצעדה של שוקים.

הרדר"ק שם פירש:

והצעדות - כמו אצעדה, והוא עדי שנושאות הנשים בשוקהן.

גם מצודת ציון שם פירש:

והצעדות - העדי שימושות בשוקהן כמו אצעדה וצמיד (בمدבר לא).

ברמב"ס הלכות שבת פרק יט הלכה ה כתוב:

אצעדה שמנחין אותה בזרוע או בשוק.

וכן הוא בשולחן עירוך חיימ סימן שג סעיף טו:

ויצאה באצעדה שמנחין בזרוע או בשוק.

המקום ברגל שמקובל להניח בו אצעדות הוא באוזור הקרסול, لكن משתמש מראיות אלו שנק "שוק" באשה הינו אותו שוק שבפרקם הקודמים. וڌוחק מאוד לטיעו שכונת כל המפרשים האלה היא שbezומנס היי מתקשות באצעדות בירך שלא כמו נשות העולם בימינו.

פרק י: בספר דניאל

בספר דניאל פרק ב כתוב:

(לב) הוּא צָלָמָא רַאשָּׁה דִי דְּקָבָ טֵב חֲדוֹתִי וְדָרְעֹתִי דִי כְּסֻף מַעֲוָהִי וְיַלְכָתָה דִי נַחַשׁ.

(לו) שְׁקֹולִי דִי פְּרִזֵּל רְגַלּוּתִי מְנַהּוּן מְנַהּוּן דִי פְּרִזֵּל וְמְנַהּוּן וְמְנַהּוּן דִי חָסֶפֶת.

הירכיים עשוויות נחותה, ואילו השוקיים הינם אבר שונה, ועשויות ברזל. וקצת משמע מסדר הכתוב שהולך וירוד, ככלمر שהשוקיים תחת הירכיים.

ובמצודת ציוו שם פסוק לב פירש:

וירכתה - שלשה פרקים יש ברגל, העליון קרווי ירך, האמצעי קורי שוק, התחתון

קרוי רגלי.

ובמצודת דוד שם פסוק מ פירש:

כמו שהשוקיים והרגלים מהם למטה מן הבطن והירכיים.⁵

בחכרת, כוונתו היא שהירך הוא החלק שמעל הברך, והשוק הוא החלק שמטה לברך.⁶

פרק יא: בעניין הלבוש בתפילה

כתב בשו"ת מהר"ס מינץ, סימנו פא (וכMOVED בשו"ת יחווה דעת חלק ד סימנו ח):
צריך להשילח צבור להקפיד שה יהיו בגדי נקיים בלבד וכבב, ובפרט המעליל העליון,
ויהיו בגדי ארכויים שלא יראו שוקלי, ואם אינם ארכויים כל כך ילכש בת שוקים
עד בלמי, והמנסים יהיו גם כן בלי שום טינוף. ומה טוב שה יהיו לו מכנסים
מיוחדות לתפלה.

הרי שלצורך הסתרת שוקיו משתמש ב"בתי שוקיים" (כעין גרבילים⁷) המגייעים מכף הרגל
עד הברך, ומכאן ש"שוק" הוא מתחת לברך.

פרק יב: בקשרית הנעל

רבינו ירוחם, כותב בספרו תולדות אדם נתיב יב חלק ה דף עד טור ב:
סנדל של עץ הקשור בשוקו שאינו מתחדקיפה, כדרומח ביום, אבל סנדל שלנו
שאינו קשור ברגל אלא שהרגל נכנס בו - מותר.

אם קושרים סנדל ב"שוק", כדבריו, יוצא שהשוק הוא מתחת לברך, ליד מקום הסנדל.

וכך מוכח גם מהר"ף שבת דף מא ע"ב:
מנעל אמנעל לא קשייא, הא דתני חייב - במנעל דארשכפי, דמעשה אומן הוא, וקשר
של קיימת הוא. והא דתני פטור אבל אסור, בדרובנן, דמעשה הדירות הוא, אלא שהוא
קשר של קיימת, ולפיכך פטור אבל אסור. והא דתני מותר לכתהלה, בדבוני מחוזא,

⁵ ראה הערא 1.

⁶ אי אפשר לפירוש בדבריו ש"ירך" הוא אכן הירכיים, שהרי אין זה בגדר "פרק".

⁷ זוהי משמעותם "בתי שוקיים" אצל המחברים. ודוחק גדול לפירוש שבלשונו כאן כוונתו
لتחתונים ארכויים, שכן אלו הם ה"מכנסיים" המזוכרים בהמשך.

כגון רצויות שיווצרות מגופו של מנעל וקשרין אותו על הרגל ועל השוק אחר שנעLIN את המנעל.

פרק יג: בפירוש הפסוק "שוקיו עמודי שיש"

על הפסוק (שיר השירים פרק ה פסוק טו):

שוקיו עמודי שיש מיסדים על אדני פז,

ובואר במדרש תנומה (בובר) פרשת בהר סימן ב:

אמר ר' אלעזר הקפר... העמוד הזה אם אין לו כוורת מלמעלה ובasis מלמטה, איןנו נראה נאה.

ובפירוש האבן עזרא:

אדני פז - רגליו ואצבעותיו.

כלומר, השוק דומה לעמוד, בכך שיש לו כוורת מלמעלה – הברך, ובasis מלמטה – הרגל, כביאור האבן עזרא. הרי שהשוק הוא מתחת לברך. ואין לפירוש שהשוק כולל גם את החלק מעל לברך, שהרי אגן הירכיים שמעליו אינו דומה לכוורת של לעמוד.

פרק יד: ראיות נוספות

במדרש שעור קומה (אוצר המדרשים [איינשטיין] עמוד תקסא), נאמר:

אמר רב כי ישמעאל אני ראיית את מלך מלכי המלכים יושב על כסא רם ונשא וחילותו עומדים לפני מימינו ומשמאלו, אמר לי מלך שר הפנים ששמו מטטרון רוח פסקונית פסקי"ן אטמו"ן היגרו"ן סייגרו"ן סרטו"ן סניגרו"ן מיקו"ן הסכו"ס סתי"ם השכ"ם חקירי"ן נ"א דוקירי"ן זינ"א רב"א גנטו"ש זנטו"ף הכהק"ם. רב כי ישמעאל אומר כמה שייעור של הקב"ה שהוא מכובסה מכל הבריות פרסי"ן נ"א כף רגליו) מלא כל העולם כלו שנאמר השם כסאי והארון הרים ורגלי, גובה פרוטוניו (נ"א גובה כל כף) שלש ורבבות אלףים פרסאות כף רגלו של ימין פרסימי"א אטרקט"ט שמה ושל שמאל אנטמ"ן שמה. מכף רגליו ועד קרסוליו אלף רבבות ות"ק פרסאות גבהו וכן של שמאל. קרסולי של ימין הצנמתנייה תשתק"ס שמו של שמאל אנטמ"ן שמו. מקריםיו עד ארוכותיו תשעה עשר אלפיים וארבע פרסאות גבהו, וכן של שמאל. שוקן של שמאל קנגגי מהרי"ח טסקו"ס שמו וכן של ימין מג"א וזוי"א שמו. מארכובתו עד ירכותיו שנים עשר רבבות פרסאות אלף וארבע פרסאות גבהו וכן של שמאל מגהב"ז הרי"ח שמו. ירך של ימין ששפות"ת פרס"ב שמו ושל שמאל תפג"ט חזיז"א שמו. מירכובתו ועד צוארו כ"ד אלפיים רבבות פרסאות ומותני מותני מותנייה"ו אתסgas"ה יידידי"ה שמו.

סדר התיאור הוא מידת הגובה מבאר עד אבר ב, ואח"כ שמו של האבר שביניהם. תחילת הגובה מכף הרגל עד הإرسול, אח"כ שם הإرسול, אח"כ הגובה מקריםים עד הארוכות, ואח"כ שם השוק, ואח"כ הגובה מהארוכות עד הירכות, ואח"כ שם הירך. אם כן, מוכח מכאן שהשוק הוא בין הזרים לארוכות – הינו מתחת לברך.

רש"י, חגינה דף יג ע"א, כתוב:
רכובי - הוא עצם הירך הסמוך לשוק, ירך הוא עצם הקולית התקוע במנתנים.⁸

וכו כתבו תוספות, נזיר דף נב ע"ב:
ויש מפרשים שני שוקים וירך אחד קרי שנים, לפי שהשוקים דקים ביותר והוא
אחד, ועם ירך אחד נחשים כשני עצמות, ושני ירכים ושוק אחד הרי שלשה, לפי
שהירכים עבים וגדולים נחשים כ二字, והשוק עמהם הרי שלשה.⁹
אם כן, השוק אינו חלק העבה שמעל הברך, אלא האבר שתחת הברך, שהוא דק יותר.
בספר יד רמי"ה, בבא בתרא דף נז ע"ב, סימנו רבב, כתוב:
בעא מיניה רבבי יוחנן מרבי בנהה: חלוק של תלמידי חכמים [כיצד]? כל שאין בשרו
נראה מתחתתו. כלומר שהיה מגיע עד פי הסנדל או המנעל כדי שלא יהיהبشر
שוקו נראה מתחת החלוק.
אם השוק הוא מעל הברך, אין צורך שהחלוק יגיע לסנדל כדי שלא ייראהبشر השוק!
מכאן שהשוק הוא מתחת לברכ.

רש"י מסכת מנחות דף לג ע"א כתוב:
איסתוריא - היינו מקום חיבור השוק והרגל ומעומד הוא, כזה, כשירה.
עבידא כסיכתא - נגר כשל אומנים כזה — פסול. לשנא אחרינא: איסתוריא - כי היכי
דמוקט חיבור השוק והרגל הי השיק זקוף מלמעלה והרגל שיוכב כזה, כד הניחה למזויה,
כשירה, הוואיל וראשה אחד זקוף.
אם ה"שוק" מחובר ל"רגל" בזאת ישרה, יוצא ש"הרגל" היא כף הרגל והשוק הוא מתחת
לברך.

פרק טו: שיטת התוספות ישנים

כתבו התוספות ישנים, יומא דף עא ע"ב (נדפסו על הדף בש"ס וילנא):
וא"ת, הא אמר לעיל (דף כה). "נותל מצנפתו של אחד מהם" אלמא גבי כהן הדיוות
נמי קרי ליה מצנפת! י"ל, דודאי בלשון תלמוד אין חילוק, ומשונה הוא מלשון
המקרא, דלשון חכמים לעצמו. שהרי כמו כן מצינו בשוק של שלמים, דפלייגי על
ר' יהודה בסוף משנה דפרק הזורע (דף קלד:) שהוא מן הארכובה ולמעלה, אף על
פי שבכל מקום בתלמוד קורא שוק מן הארכובה ולמטה, כדאמר במצות חיליצה
(דף קג.) דהוה ליה איסתוריא מעל ושוקא מעל דמעל, וכן שוק דריש אהלוות חשיב
ליה למטה מן הארכובה.

התוספות ישנים הביאו חלק מההרויות מהגמרה שהובאו לעיל להוכיח ששוק הוא מתחת
לברך, וצינו שבכל מקום בתלמוד ¹⁰ קורא שוק מן הארכובה ולמטה. כדי ליישב את

⁸ ראה הערתה 1.

⁹ ראה הערתה 1.

מו שנאמר בחולין ששוק של שלמים הוא מון הארכובה ולמעלה, אם הסבירו שם זה לשון מקרא, והוא שונה מלשון התלמוד.

אם כן, יש כאן מחלוקת בין התוספות יeshenim (שמחברם על מסכת יומא הוא בעל הסמ"ד) לבין התוספות במנחות דף ל' ע"א (שהם תוספות ריבינו שמישן משנץ). התוספות במנחות (וחובאו דבריהם לעיל בפרק א) כתבו שהחילוק הוא בין שוק של אדם לבין שוק של במא; ואילו התוספות יeshenim כתבו שהחילוק הוא בין לשון המקרא לשון התלמוד. לאחרוניים (ודבריהם יובאו בפרק הבא) נקבעו בדברי התוספות במנחות.

לכוארה קשה על תוספות יeshenim מהראיות שהובאו לעיל, שגם בנבאים ובכתובים החלק שלמטה מהברך לאדם נקרא "שוק". התוספות יeshenim יתרצוו שלשון התורה לחוד, ולשון נביים לחוד ולשון חכמים לחוד¹⁰, ובעניין זה לשון נביים היא כלשון חכמים.

לכן ההבדל בין התוספות יeshenim יהיה רק בשוק לאדם שמצויך בתורה. ואמנם יש מקום אחד בלבד בתורה שבו מוזכר שוק אדם, בדברים פרק כח פסוק לה: *יבכה ה' בשחין רע על הבניים ועל השקים אשר לא תוכל להרפה מפְּרָגָל וְעַד גָּדָקָד*.

נדריך להבין למה הזכרו דווקא הברכים והשויקים יותר מאשר הגוף שמעליהם. לשאלת זו מתייחס האבן עזרא שם:

על הברכים ועל השוקים - כי בהיות השחין שם קשה לטרור. אשר לא תוכל להרפה - בעבור היותם מחוץ לגוף.

בדבורי "מחוץ לגוף" כוונתו חלק מהגוף החשוף לחוץ, ובגלל חשיפתו "אשר לא תוכל להרפה" - הוא בקושי מתרפא. וכן פירש את דבריו המהדר לאבן עזרא בחומש "תורת חיים". מכאן ש"שוק" הוא מתחת הברך, שהוא החלק שלעתים אינו מכוסה בגדיים. לעומת דברי האבן עזרא נראה לבאר שהחישוף לעין כל יש בו גנאי גדול וקלונו, והוא מוכיה שהחין בא לו מלחמת עוננותו¹¹, כמו שאמרו במסכת ברכות דף ה:

אמר רבי יוחנן: נגעים ובנים אין יסוריין של אהבה. ונגעים לא? והתנייא: כל מי שיש בו אחד מאربעה מראות נגעים הללו - אין אלא מזבח כפירה!... הא בצענעה (רש"י: תחת בגדיו), הא בפרהסיא.

נגעים במקומות גלוי אינם נחשים ליסורין של אהבה, שכן שנגלה קלונו ברבים, מראים בכך מון השמיים שלוקה על עוננותו.

¹⁰ כך כתבו התוספות במסכת קידושין דף ל' ע"ב, אף שבגמרא (עובדת זרה נת: וחולין קלוז) אמרו רק "לשון תורה לעצמה לשון חכמים לעצמו".

¹¹ לפירוש האבן עזרא קשה, הרי יכול לבוש בגדים ארוכים כדי להתרפא, ולמה אמרה תורה "אשר לא תוכל להרפה"? ואילו לפירוש זה ניחא, שבגדים ארוכים עדין הוא מתבאיש, כיון שהרואים מבנים שהוא לובש כדי לכטוט את הנגע, שכן לא היו גיגלים ללובש בגדים ארוכים, כפי שיבואר בסמוך בדברי הרשב"א בברכות. וגם אפשר שהוא מתבאיש יותר מעצם לבושו המשונה, גם אם אין הרואים מבנים למה הוא עושה כן.

ובזה מבואר הכתוב בתהילים פרק לט ט-יא:
מִכֶּל פְּשָׁעֵי הַצִּילָנוּ, חֲרָפָת נְבָל אֶל תְּשִׁמְנִי. נְאַלְמָתִי לֹא אָפְתָח פִּי כִּי אַתָּה עָשִׂית.
הַסִּיר מִעַלִּי נְגַעַךְ.

דוד המלך מבקש: מכל פשעי הצילני, כיון שלא אפשר: חרפאת נבל אל תשימני, שرك חרפה וקלונו יש בעונשים¹². ורצוני שלא יהיו בי נגעים שכנו: חרפאת נבל אל תשימני, שرك חרפה וקלונו יש בזה, אף שאני חפץ בשאר מינוי יסורים שהם של אהבה¹³. ואם יהיה בי אותם נגעים: נאלמתתי לא אפתח פי - מלחמת הבושה שבגעים, כתוב בויקרא פרק יג, מה:
וְהַצְרוּע אֲשֶׁר בּוֹ הַנְּגַע... וְעַל שְׁפָט יִעַטָּה.

כלומר שחייב בעטיפת הראש, מבואר במסכת מועד קטו דף טו ע"א, ונניין העיטות שחייבים בו האבל והמצורע מבואר בירושלים מסכת מועד קטו פרק ג הלכה ה:
ולא תעטה על שפט - מיכן שהוא צריך לכנות את פי.

כלומר שמורהה בכך שהוא בשום באהר שארע לו, ואין פותח פיו, וכדברי מיכה פרק ג, ז:
וּבְשׁוּ הַחֲזִים וְחַפְרוּ הַקְּסִים עַל שְׁפָט בְּלָם פִּי אֵין מַעֲנָה אֶלְקִים.

עוטפים את הפה והשפם להראות שאין מענה בפיים נגד האלקים.
 מכל מקום, עליה מכaco שאותו "שוק" המוזכר בפסוק הוא מקום גלו באיש. וכן כתוב בחדושי הרשב"א, ברכות כד ע"א:
...דָשָׁק בָּאָשָׁה מָקוֹם צְנוּעָה וְעוֹרָה הוּא... אַעֲפָ שָׁאַנוּ מָקוֹם צְנוּעָה בָּאִישׁ.

כלומר שיחידה הגمراה דוקא לגבי האשעה שהשוק הוא ערוה ועליה לכסטתו, שכן באיש אין הוא ערוה ורגלים לגלותו¹⁴.

¹² וכן נענש דוד בזה בעונו בת שבע ויומה כב ע"ב וסנהדרין קז ע"א).

¹³ וכך אמנים הייתה מידתו של דוד המלך ע"ה, כאמור במסכת שמחות פרק ח הלכה יא: רבי עקיבא אומר ארבעה בניים למלך, אחד לוקה ושותק, אחד לורה ומבעט, אחד לורה ומתחנן, ואחד לורה ואביו הלקני:

abricham לורה ושותק, שנאמר קח נא את בנק את יחידך אשר אהבת את יצחק ולך לא ארץ המוריה והעלחו שם לעולה, היה לו לומר, א时辰ל אמרת לי, כי יצחק יקרה לך זרע, ושותק, שנאמר וישכם אברהם בברך ויחבש את חמורו ויקח את שני נעריו אותו ואת יצחק בנו.
 איוב לורה ומתחנן, שנאמר אל אלה אל תרשיעני הודיעני על מה תריבני. חזקיה לורה ומתחנן, שנאמר ויתפלל אל ה', ויש אמורים אף היה מבעט, שנאמר והטוב בעיניך עשיתי.

דוד אמר לאביו הלקני, שנאמר הרבה הרבה בסני מעוני ומחטאתי טהרני.
 לדברי הרשב"א מכיוון, שרבית חסדא שאמרו בברכות כד ע"א: שוק באשה ערוה, הוא זה שאמרו עליו בברבא קמא צא ע"ב:

רב חסדא כד הוא מסגי בני היומי והגא, מדלי להו למאניה, אמר: זה מעלה ארוכה, וזה אינו מעלה ארוכה.

כלומר שהייה מגביה כתנתו עד שהיא מתגללה שוקו. וכן שעושות נשים בשעה שעומדות על הכביסה (בבא בתרא נז ע"ב) **שצריכות לעמוד שם יחיפות לגלות שוק לעמוד בנהר**

וכו כתוב החזון איש (אורח חיים סימנו טא, ס"ק ח) שפירוש "מה ירד בסתר" (סוכה מט ע"ב, מועד קטן טז ע"א) הוא שירך האיש הוא מוסתר. ומשמע שדווקא הירך בסתר באיש, אך לא החלק שלמטה ממנו.

ודבר זה מפורש בספר שמות פרק כח פסוק מב:

ועשה להם מִכְנֶסֶת בְּדַר לְכֹסֹת בָּשָׂר עֲרוֹה מִמְּתָנִים וְעַד יַרְכִּים יְהִי.

תפקיד המכנסים לכיסות את כל "בשר העיטה", כולל את האיברים הזוקקים לכיסוי ולצניעות, ופירוש המילה "עריטה" כאן הוא כמו בפסוק **"גָּלִי שׂוֹק... תָּגֵל עַלְיָתֶךָ"** וכן בגמרה **"שוק באשה עריה"**.

ומהו אותו מקום הזוקק לכיסוי המcnסיים?

בYEAR הרמב"ם בהלכות כלי המקדש פרק ח הלכה יח:

המכנסים בין של כ"ג בין של כהן הדiotם הם ממתנים עד ירכיהם, שהוא מעלה מן הטיבור קרוב מן הלב, עד סוף הירך שהוא הארוכבה.

יש ראייה לדברי הרמב"ם שהברכתיים עצמן אינם בכלל הcisוי, ממסכת פשחים זף טה:
שבח הוא לבני אהרן שילכו עד ארוכבותיהם בדם... והוא קמתוosi מאניהם [מתלבלים בגדייהם], ותניא: היו בגדיו מטוושתין ועבד - עובודתו פסולה ! וכי תימא: דמדלו להו למאניהם - והתניא: "מדו בר", מדו - כמדתו, שלא ישיר ולא יותר ! ...baholatutzim lema'areha, delao uboda haia.

כלומר, בזמן הולכת עצים, היו מגביהם את הכתנות כדי לא תתכלך בדם. ולכורה קשה, הרי עדיין يتלבלו המכנסיים מהדים ? ואין לומר שהיו מפשילים גם מעט ממכנסיהם, שכן אז יתגלת "בשר עריטה", כאמור, ויש בזה ממשום חוסר צניעות במקdash. אלא, מכאן שהמכנסיים אינם מגיעים עד לסוף הברכתיים, ולכן אין מותלבלים בדם שmagiu רק עד לתחתית ברכיהם.

יוצא מכל האמור לעיל, שגם בלשון תורה, "שוק" באדם הוא תחת הברכ, כדברי התוטפות. ועל האיש לכיסות את ירכיו אך לא את ברכיו ושוקיו.

ועדיין צריך לבאר למה לשונו "שוק" יש משמעות שונה באדם ובבהמה. אמנים אמרו במסכת חולין זף קלד ע"ב:

מתני. איזהו הזרוע - מן הפרק של ארוכובה עד כף של יד, והוא של נזיר; וכנגדו ברgel שוק, ר' יהודה אומר: שוק מן הפרק של ארוכובה עד סובך של רגל.

ומפורש יותר בתוספתא מסכת חולין (צוקרמןadel) פרק ט הלכה יב:

שוק מארוכובה ולמטה, דברי ר' יהודה. וחכמים אמרים, מארוכובה ולמעלה.

לרבי יהודה גם בבהמה, השוק הוא אכן מהארוכובה ולמטה, כמו באדם, ואם כן לדעתו

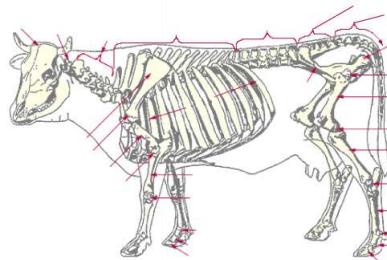
(רש"ם שט). וכדברי ישעיהו (מז, ב) **גָּלִי שׂוֹק עֲבָרִי נְהָרוֹת**. וכן אמרו בברכות סא ע"א ובעירובין ייח ע"ב: **וְכָל הָעוֹבֵר אַחֲרֵי אֲשֶׁר בְּנָהָר אֵין לוֹ חָלֵק לְעוּלָם הַבָּא**. ופירש רש"י בברכות: **מִגְבָּהָת בְּגָדִיה מִפְנֵי הַמִּים, וְזֹה מִסְתְּכָל בָּה**. וכן פירש בעירובין: **דָּמְדִילָא לִמְנָא, וְמִסְתְּכָל בְּבָשָׂרָה**.

אין קושיה. אך דעת חכמים צריכה ביאור - מדוע ללשון "שוק" יש משמעות שונה באדם ובבהמה.

וביאר הרב אורי כהו, ראש כולל מר"א, שכששוים בין עצמות הרגל של אדם ושל בהמה, עולה שוק האדם, מקביל לאייר של מעלה מהפרק המכונה "ארכובה" בהמה, כפי שיתברר להלן.

גם באדם וגם בהמה מחובר לעמוד השדרה אגן הירכיים. ממנו יוצאות שתי עצמות הירך, המסתיעות בפרק המתכוופ אחוריית. באדם אלו הברכיים, אך בהמה פרק זה מוסתר, ואיןו גלוי כמו באדם.

באדם, מהברכיים נמשכים עצמות השוק עד לפרק העקב, אשר מכופף לכיוון פנים, ומשם יוצאה כף הרגל, המסתיעת באצבעות ובציפוריניים. בהמה, מהפרק הנסתר הזה נמשכים עצמות השוק, והוא החלק העליון הגלי של הרגל, וה'עקב' נמצאת קרוב לאמצע גובה הרגל, כאלו הבהמה עומדת על קצות אצבעותיה, והפרשות הון הציפורניים.

מסתבר ש גם רבי יהודה הכהן כל זאת, אלא ששיטתו שם האבר בהמה קרוי על פי הנרא לעין בראייה פשוטה, כתוב בראשית פרק ב, יט:

ויבא אל האדם לאות מה יקראה לו וכל אשר יקראה לו האדם נפש חייה הוא שמנו.
ולכן החלק האמצעי של רגל הבהמה נקרא "שוק", לדעתו, מפני שככלפי חוץ הוא נרא החلك המקביל לשוק של האדם.

פרק טז: פסקי האחוריים

בשו"ת ר' עקיבא איגר, מהדורא תנינא, סי' כה, כתב, אחרי שהביא ראיות ש"שוק" בהמה הוא מעל הברך:

...ויאלו בש"ע אה"ע (סי' קס"ט סכ"ח): וצריך שהיה הקשור על בשר השוק. והרי בודאי אין קשורים למעלה מהקני"א (ברך), וכאשר אנו עושים מעשה בכל יום. ולזה באמת יותר דיש חילוק בין בהמה לאדם. ומה שחשב מעכ"ת נ"י זה לדוחק - באמת כ"כ חוט' להדייא מנהות (זף ל"ז ד"ה קבורה) בין שוק שבפרק הזרוע ובין שוק דמסכת אהлот.

כלומר, הוא מוכיח שבאדם, "שוק" הוא מתחת לברך, שלא כבהמה.
בשו"ת חתם סופר יו"ד, סיימו נ (ד"ה אמת הוא), כתב בעניין צומת הגידון של עוף, לעניין טריפות:

אמת הוא, בדידי שהוא עובדא, כד הויינא טלייא, בהיותי ייצק מים ע"י רבותי הקדושים נוחי נש וצ"ל, למדתי הלכות טרייפות, ובגיגני להלכות צומת הגידין, וראיתי פי כל הנבאים מתנכבים בסגנון אחד, שהצומות הן במקום חברו השוק עם הרجل, אמרתי זה אי אפשר להיות, כי אם מקום חברו الرجل עם הפרשות והארוכובה היא ה الكرסולים שקורין קנע¹⁵ בלשון אשכנז, ובעווף הוא מקום חברו الرجل אל מקום האצבועות. וסדרתי לי ראיות ברורות. אחת, מקום חיליצה, שציריך להיות נקשר על השוק, שמע מינה שהו נקרא שוק, ופרש התחתונה נקרא רגלי. יעוזין פ' מצות חיליצה ק"ג ע"א, פיסקא מן הארוכובה ולמטה וכו'. ובפסוק שוק על ירך, פירוש"י עפ"י תרגום: הולכי רגלים רוכבי הסוסים. שמע מינה רגלי נקרא שוק, ומקוםמושב נקרא ירך. א"כ מקום החברים בארוכובה נקרא חילך עם השוק, שקדוריין קני"א - (ברך) בלשון לע"ז ואשכנז, ואינו חברו שוק עם الرجل. וידוע בלשון הקדרש נקרוו בת שוקיים אותן קנסל¹⁶ שלובשים על الرجال התתונים, ואינם שלובשים על מקום המושב נקרוו מכנים לכוסות בשער ערוה. א"כ מוכח שהו נקרא שוק. מכל הלין ראיות היה נראה בפשטות כי כאן הוא מקום צומות הגידין. וILDות היה בי והעוזתי פני להציג כן לפני רבי, וגער בי להוציאני חלק מבלי משים לדוחות ראיותי כלל, כי היה נראה לו אפקוטה להרהור חי"ו על דבר מקובל. וע"י כך לא חש להשיבני על קושיתו ולתרצה, עד שהAIR ה' עיני בתוס' מנהות לע"ז ע"א, ד"ה קיבורת, שהעלו דשון של אדם אינו שוק של בהמה. ואמרתי ברוך שבחר בהם ובדבריהם.

כלומר, הוא מוכח שבאדם השוק הוא מתחת לברך, ובתחליה חשב שכד הוא גם בבהמה ועוף, אבל מסקנתו היא שבבהמה ועוף השוק הוא מעל הברך.

וכך כתוב גם בשו"ת חתם סופר, אה"ע חלק ב, סימן סט וד"ה ולהיות כי כתוב:
הנה ג' אברים ברגל אדם, תחתונו נקרא פרסת الرجل, ארכו מאצבועות الرجل עד עקבו, וגבו מהפרק עד אסתוריא שקורין קינכעל¹⁷ בלשון אשכנז, ורש"י קורין לו קביל"א בלע"ז. ומשם מתחילה השוק גבי אדם התחלתו מהאסטוריא קינכעל עד האלבובה שקדוריין קני"א בלשון אשכנז. והיינו באדם. אבל בהמה, נקרא גם זה העצם "רגל", והוא הארוכובי הנזכר ע"מ הראש. אבל באדם הוה זה שוק. ודבר זה, חלק בין בהמה לאדם, אם שהוא מוכחה בהרבה מקומות, מ"מ מפורש בתוס' במנחות לע"ז ע"א, סוף ד"ה קבורות. ועי' לשון רש"י שבת נ"ד ע"א, עד כבלא - פרק התחתון שקורין קוייל¹⁸ לא עכ"ל. והיינו קבילה דשמעתין, שהוא קינכעל. ועל זה כתובתוס' שם: עד שוק. והכל חד, דסוף הקבילה הוא תחילת השוק. ועי' רש"י מנהות לע"ג ע"א ד"ה אסתוריא וד"ה עבידא וכו' ע"ש. ואמן במקום סיום השוק בארכובה, קני"א בל"א, מתחיל הירך באדם ... והכלל: לא נקרא באדם רגלי אלא הפרסה התחתונה, והעמוד נקרא שוק, ומהאלבובה ולמעלה נקרא ירך.

שוב כתוב שבאדם השוק הוא מתחת לברך, ולא בהמה.

¹⁵ מקביל למלה ankle באנגלית.

בתשובות שבט הלוי או'ח סימן א, הקשה על דעת המשנה ברורה ששוק הוא מעל הברך: דעת הגאון משנה ברורה... ובמכתה"ג דבריו צ"ע, דברי החיי אדם אין משמע כן וגם בדברי הפמ"ג צ"ע.

וז"ל החyi אדם כלל ד' ס"ב: כל גופה של אשה מה שדרוכה להיות מכוסה נקרא ערוה וכן, וכן פרסות רגילה במקומות שאין לך ייחש מותר, אבל זרועותיה ושוקה אף' רגילין בכך בכך "פרוצות" – אסור. ע"כ. הרי דלא התיר אלא פרסות רגילה, אבל לא חלק הרגל של מעלה מון הפרסה, דהיינו קנאכע"ל בלבד עד ארוכובה (קנ"א), דזה באמת בכלל שוק כאשר אבא ראייה להן.

אלא דעיקר העתקת משנה ברורה בזאת מהפמ"ג, וגם זה צ"ע. זו"ל הפרי מגדים במשבצות זהב סק"א: והו יודע דלשון שוק הוא מארכובה¹⁶ (עיין רשי ויקרא ז' ל"ב¹⁷, ובתו"ט פ"י דחולין מ"ד¹⁸ וכ"פ הרמב"ם ז' בהלכות הקרבנות פ"ט ה"י¹⁹ ושוק לפעמים נקרא ירך, כ"ז בפרט"ג), נמצא כל الرجل עד ארוכובה שקורין קני"א שם במקומות שהולכין ייחש ומוגלה אפשר אין חשש וכו' עכ"ל. הנה הפמ"ג כתוב זה דרך אפשר, והמשנה ברורה החליט הדברים.

...לא מצאתи כדי סמיכת להתריר, מאחר שבחיי"א מבואר לאיסור ובפמ"ג אינו מבואר להיתר כנ"ל.

מה שכתב שבחיי אדם מבואר לאיסור, נראה שדייק ממה שהחyi אדם הזכיר להיתר רק את פרסות רגילה. אך אין זה ראייה גמורה, שכן אפשר לפреш שהסתפק מהו שוק, ולכנן לא ביאר מהו דו"ו החלק שתחת הברך, ורק סתם ששוק אסור אלא באבר מהו שוק. ונראה שבשער הציוו ציין את החyi"א כמקור רק לעניין מה שכתב "כפי המנהג שדרך להיות מוגלה באותו מקום" (שזה נקרא ערוה), שהרי זהו הלשון במשנה ברורה הלוקה מהחyi"א.

ב"ספר הלכה", לרاسل"ץ הרב מרדכי אליהו, חלק שני, פרק יד סעיף לט (עמוד צז), פסק:

¹⁶ נראה חסרה כאן המלה "ומעליה".

¹⁷ כתב: "שוק – מון הפרק של ארוכובה הנמכרת עם הראש, עד הפרק האמצעי שהו סובך של ירך". הרי שהשוק הוא מהארוכובה ומעלה. אבל כבר דוחה חותם סופר, שיש הבדל בין שוק של אדם לשוק של בהמה.

¹⁸ המשנה שם אומרת: "אייזה זורע – מון הפרק של ארוכובה עד כף יד... וכונגדו ברגל – שוק. ר' יהודה אומר: שוק – מון הפרק של ארוכובה עד סובך של רגל". וכתב Tosfot יוס טоб: "עד סובך של רגל – כתיב הר"ב: היינו פרק שבין הקולית ועצם האמצעי. וכן פירוש רש"י. וא"כ לר' יהודה אין במתנת הזורע רק עצם האמצעי בלבד, ובהאי פלייג אתנא קמא. ולכך אני תמה על רש"י שמספרש בפרשנות צו גבי שלמים הרבה יהודים, ואם שבקיה לתנא קמא?... שכח השיגו סמ"ג בעשיין סימון קפג".

¹⁹ כתב: "ויאיזה זורע – מון הפרק של ארוכובה עד כף יד... ושכנגדה ברגל הוא השוק האמור בכל מקום". קשה על ראייתו זו מהרמב"ם, הרי הרמב"ם פסק כתנא קמא בחולין, שלפיו השוק הוא מהארוכובה ומטה [ב. כ.].

הרגל מחלוקת לשלוישה חלקים, הירך - מהברך עד המותניים. השוק - החלק מן הבול ועד כף הרגל, וכף הרגל. את הירך והשוק אסור לגלות... הוא פוסק שהשוק הוא מתחת לברך.

ובהערה שם לסעיף לט', ציין:
עין לעוד יוסף חי בא א', ולח'ז'ו"א טז' ס'ק ז' מש"כ על דברי המש"ב ס'ק ב'
(נראה שצ"ל ס'ק ח').

בחזון איש אורח חיים, סי' ט"ז, ס'ק ח, כתוב:
... והאי שוק, נראת דהוא פרק התחתון מארכובה עד כף העקב. אבל מן הארכובה ולמעלה הוא צנווע בהחלט, ולא אצטריך לאשמעין. והרי כתבו הרא"ד והרש"א דבאייש הוא מגולה, והב"ח כתב שהוא תמיד מלוכלך, וכל זה אינו אלא בפרק התחתון, אבל מן הארכובה ולמעלה הוא בכלל ירך, ואמרו: מה ירך בסתר נ"ק ט"ז א'. וכבר כתבו תוי' מנהות ל"ז א' ד"ה קיבורת, דשוק המוזכר באדם הינו פרק התחתון, וכל טפח מגולה אסור...

ובמשנה ברורה ס' ע"ה ס'ק ב' הקיל בפרק התחתון של الرجل עד ארוכובה במקומות שהולcin מגולות. ולהאמור هو בכלל פריצות ולא מהני לייה מנהגא.

גם הוא כותב שהשוק הוא מתחת לברך, ומביא ראיות לכך. בהמשך דבריו שב החזון איש והסתפק בזה, בהביאו ראייה לכואורה להיפך, ויבואר בפרק הבא. רב"י זילבר, בש"ת איז נדברו (חلك ז, סימן פג), ספר רבשנת תש"ז החזון איש כתב לו מכתב שבו אסר, אלא שלאחר כמה שנים חיבר את ספרו ושם כתב שהדבר ספק. וכן בחיבורו בית ברוך על חי אדם כלל ד' ס'ק ז, בהערה, כתב שהוא הביא באזני החזון איש ראיות לאיסור, והחוון איש הודה לו שאסורה, אלא שבספרו כתב שהדבר ספק.

בשו"ת מנחנת שלמה חלק ג' עמוד כד ס' טו, הביא את המחלוקת, וכותב צריך להחמיר:
לענין שוק, ידוע שיש סוברים שהוא רק הירך, אבל רובו החלוקים על זה, ולכן צריכים
ודאי להקפיד ...

גם בש"ת יביע אומר, חלק ו, י"ד, סימנו יד, אות א, פסק שהשוק הוא מתחת לברך:
... ובBOROR שירך חמוץ יותר משוק, שהירך למעלה מן הברך, והשוק למטה ממנו.
(ע' תוס' מנהות לו בד"ה קיבורת. ורד"ק שופטים טו, פסוק ח. ובתשו' רעכ"א
מה"ת (סי' כח), ובשו"ת צור יעקב ח"ב (סי' א). ודלא כהפטמ"ג סי' עה במשי"ז
סק"א. ואכמ"ל...)

לכואורה, בסיום תשובהו, באות ח, חזר בו, ויז"ל:
מסקנה דידינא,... ובנות הלובשות חצאיות קצרות או שמולות קצרות למעלה מן
הברך, צריך להשתדל להשפיע עליהם בדרך נועם לבוש חצאיות או שמולות
צנוועות, באופן שמכסות את הברכיים גם בעת ישיבתן. ובמקומות שלא ישמיו לנו
הבנות...

מדובריו אלו משמעו שאם השמלת מכסה את הברך, מותר, אף שהחלק מתחת לברך
מוגולה, וזה כמו השיטה שرك מעל הברך נקרא "שוק". אבל נראה פשוט שאין לדיקק בכך

מודברי, אלא נקטכו מושום "תפסת מרובה לא תפסת" (וימא פ.), ומושום "מוסטב שייהיו שוגגין", שחשש שאם נחייב אותן לכשות גם את החלק מתחת לברך ושכך ההלכה, לדעתו, לא ישמעו כלל. כך משמעו מן השאלה שהוא נשאל שם: אודות בנות המופיעות בבית הספר תיכון דתי בחזויות קצריות ביותר (מיני), ואין בידיו למחות, כי לדאבור לבנו נפרצו גדרי הצניעות, ולא ישמעו לפחות מודים. הרי שהיה בעיה שהבנות לא תשמענה להחמיר כדעה שהיא עיקר להלכה. ולכן פסק להורות להן כדעה המקילה. ואולם עתה שנוחגות בנות ישראל רבות ללבוש שמילות ארוכות, מצוה לפרסם שמיעיקר הדין כך צריך לנוהג, בטרם יסוב אופן האופנה ויסור לسورו, לשמלות קצרות, אז לא ישמעו לפסק ההלכה.

פרק יז: משמעויות לבוארה שהשוק למעלה מהברך

הסתירה בדברי הרא"ש

הרא"ש, יבמות, פרק יב, סימן ז' וחובא בטור אבן העזר סימן קسط וביבית יוסף שם ד"ה חלצה מזו כותב:

וכן אם קשוו למעלה מן הארכובה, שעיקר עמידת הסנדל ע"י הקשייה, ולא קרינן ביה וחלצה נעלו מעל רגלו. אבל מגען שיכול לעמוד ברוגל [להלוך בו] בלי קשייה, לא ידענו למה תפסל החלייצה אם קשור למעלה מן הארכובה, או אפילו אם חולץ بلا קשייה; שלא נרמזה קשייה בתורה, ולא נאמרה הלכה למשה מסיני. והא דקאמר בירושלמי: כיini מתניתין, בקשר מן הארכובה ולמטה כשרה, מן הארכובה ולמעלה פסולה, לא בא למוטטי קיטען, אלא לאשמעין דבעינן שתהא אף הקשייה מן הארכובה ולמטה, ובסandal שליהם, שאיןו יכול לעמוד ברוגל בלי קשייה. אי נמי, בקייטע אירי, אתה לאשמעין דבעינן שישאר כל כך בשוקו שיוכל להכנסיס הסנדל בשוקו ולהוציאו[ן] למטה מן הארכובה. אבל אם נחתך שוקו בסמוך לארכובה שאינו יכול לקשר הסנדל אלא בשוקו למעלה מן הארכובה פסולה.

כאו יש פעם ייחידה שהרא"ש מכנה גם את מזה שמעל הארכובה בשם שוק. לבוארה היה נראה שהרא"ש כאו לא דיקדק בלשוני, ונקט בשיגרא ולישנא "לקשור בשוקו" במקומות "ברוגלו". אך הרב יהודה הנקון בעל שו"ת בני העיר לי והראה שיש כאן טעות סופר. שהרי הרא"ש כבר כתוב דברים אלו בתוספות הרא"ש יבמות דף קא:

אי"ג בקייטע אירי ואתה לאשמעין דבעינן שישאר כל כך משוקו שיוכל להכנסיס הסנדל בשוקו ולקשרו למטה מן הארכובה אבל אם נחתך שוקו בסמוך לארכובה שאיןו יכול לקשר הסנדל בשוקן אלא למעלה מן הארכובה פסולה.

דבריו כאו הם כמעט מילה במילה כבפסקו, אולם המילה 'שוקן' כתובה כאו לפני המילה 'אלא'. פירוש הדברים ששוקו הינו למטה מארכובה ושם אינו יכול לקשר, ולמעלה מן הארכובה אינו בכלל שוקן.

סיוע לדברי הרב הנקון נמצא בהבדל הנוסף שבין דברי הרא"ש. בתוספותיו כתוב

הרא"ש: "להכenis הסנדל בשוקו ולקשרו", והדברים מובנים. אך בפסקים כתוב: "להכenis הסנדל בשוקו ולהוציאו" או "ולחוציאו". הוצאה היא אמנים היפך של הכנסתה, אך אין לה שום משמעות בעניינו. מסתבר איפוא שבפסקי הרא"ש נפלת טעות סופר.

גידי השוק

הטורaben העוזר סימון יז כותב:

אם נחתכו גידי שוקיו ולא נכווה מעמידם עליין.

כלומר, ודאי שהוא מת. וכותב בשוו"ת פנים מאירות חלק א סימון מה: ולכך כותב הטור אבל אם נחתכו גידי שוקיו ולא נכווה מעמידין עליו... וע"כ מيري במאוד שעושה טריפה, היינו כמו נחתכו גידי שוקיו או דגלו מארכובה ולמעלה. הרי שהוא נוקט "مارכובה ולמעלה" בקשר לשוק, ומבהיר שכונת הטור שנחתכו "שוקיו" למעלה מהארכובה.

אלא שלשון המשנה במסכת יבמות פרק ט' משנה ג (שהיא מקורה של הטור) הוא "ראוחו מגויך", ופירש רשי"י ביבמות דף קכ ע"א: לשון גודו אילנא (דניאל ד), מנותח ומלא פצעים וחברות חרב.

וכן פירש ר' עובדיה מריטנורא שם.

וכן בתוספות מסכת נזיר דף מג ע"א:

מגויך - פירוש לשון גודו אילנא, מלא פצעים [ופגמים].

ובמסכת אהלות פרק א' משנה ופירש בריטנורא:

מגויך - מחותך, לשון גודו אילנא.

והטור כאן מפרש לשון "מויך" שנחתכו הגדים, שכן את הטיריפות היא כשנחתך "צומת הגדים". וכמו בחידושי הריטב"א מסכת יבמות דף קכ עמוד ב': ומיهو נראה דרשב"א לא בכל מקום אמר שיכולה ליכות ולחיות, אלא בדבר שהסכנה בו משום חתיכה כגון מויך שהוא הנפצע בחרב כדפרש"י זיל, ואפילו נחתך במקום גדים קלישנא דמויך וכגון נחתכו רגלייה מן הארכובה ולמעלה, שאין הסכנה משום חסרון האבר שהרי חותכה למעלה חיתה אלא חתק הגידין גורם, ולאפוקי נחתכו הסימנים دقין דנחתכו אין כאן סימנים, ולפיכך אפי' תימא דרשב"א סבר דאמידנן דיכולה ליכות ולחיות אפילו במקומות שעושה טריפה קלישנא קמא דכתיבנא לעיל מפי מורי הרב הר"ם זיל.

ואותם גדים קראים הטור "גידי שוקיו". לשון זה מושאל מרשי"י במסכת שבת דף סו ע"א:

יש קייטע שיבשו וכנווץ גידי שוקין, ואפילו על ארוכותיהם אין יכול לילך.

ומרשי"י העתיקו הראשונים בהרבה מקומות לשון זה, ותמיד בעניין חיגר או קיטע שנכווץ "גידי שוקיו".

אם כן הכוונה היא לגדים שבירך, ותפקידם למתווח את השוק בזמן ההליכה, שאילו היו רק בשוק ממש מתחת לברכך מדוע אין יכול ללכת על ברכיו?

גם יתכו כנ"ל, שהטור נקט בלשון מושאל ולא דיקדק, והפניהם מאירות העתיק את לשונו. ומכל מקום אין זה לדוחות את כל הראות המפורשות דלעיל.

קושיות החזון איש

החזון איש אורה חיים, סי' ט"א, ס"ק ח, הביא ראייה לכואורה שהשוק הוא מעלה מהירך. אמרו במסכת שבת דף סג ע"ב: בירית טהורה. אמר רב יהודה: בירית זו אצעדה. מתיב רב יוסף: בירית - טהורה, ויווצא בה בשבת. ואילו אצעדה טמאה היא! וכי אמר: בירית תחת אצעדה עומדת.

ופירוש רש"י שט:

אצעדה - של זרוע.

ואילו אצעדה טמאה היא - דכתיב (במדבר לא) במעשה מדין, אצעדה וצמיד וגוי, וכתיב תחתטוו אתם ושביכם.

תחת אצעדה - שבזרע עומדת בשוק, להחזיק בתים שוקה שלא יפלו ויראו שוקה, הלכד טהורה, דלאו לנוי היא, וכלי תשמש נמי לא הוילא כל המשמש כל, דומיא דעתבות הכלים, דאמירינו בפרקיו דליעיל דטהוריין, ויווצאי בהם דצורך לבישה היא, ומישלף ואחווי נמי ליכא למיחש - דלא מגיליא לשוקה.

כלומר, האצעדה מקומה בזרוע, ככלומר מעל המרפתק; והבירית מקומה ברجل במקומות המקביל לאצעדה, דהיינו בשוק. יוצא מדברי רש"י שהשוק הוא המקביל לזרוע, ככלומר מעלה מהברך. עד כאן דברי החזון איש.

אלא שרואה זו ניתנת לדחיה בכמה אופנים:

תירוץ א

אין הכרח להנחה שהביטוי: "בירית תחת אצעדה עומדת" פירושו שהן בדיקת מקום המקביל. ניתן לפרש את כוונת רש"י שצורת אצעדה ובירית דומה אלא שזו בזרוע וזו ברجل.

תירוץ ב

אין הכרח להנחה שהזיכרו זרוע מכובן רש"י לחلك שמעל המרפתק. אדרבה, דרך נשות ישראל לענוד תכשיטיהם סמוך לפראק היד. ואילו היו עונדות אותן מעל המרפתק הם לא היו נראים כלל, שכן אמרו במסכת כתובות דף עב ע"ב שאשה המראה זרעותיה לבני אדם נחשבת "עובדת על דת" ומאבdetת את כתובתה. וכן מצינו את רש"י עצמו במקומות שונים, קורא לפרך שבין כף היד לבין המרפתק בשם זרוע:

- על זכריה פרק יא פסוק יז:
הוי רעי **הָאֲלִיל עַזְבִּי הַצָּאן חָרֵב עַל זְרוֹעָנוּ.**

פירוש רש"י:

והוא הרואה סכין של שחיטה נושא בידו.

ודאי שאין פירוש זרוע כאן מעל המרפתק, אלא הפרך שתחתיו או כף היד.

- על דברי הימים בפרק ט פסוק יח:
וַיְשִׁשׁ מָעֲלוֹת לְפֶפֶא וּכְבֶשׂ בָּזָבֶב לְכֶפֶא מְאַחֲזִים וִידּוֹת מֵזָה וַמֵּזָה עַל מָקוֹם הַשְּׁבָת,
פירוש רש"י:
VIDOT MIZHA VAMIZHA UL MAKOM HASHBAT - CAMIN MAKLOT MAFAH LEFAH MIIMIN VEMASHMAEL
VOLSOMOK ZRUUOTHUO ULILAHM.
וְהַרְיִ סֻמְכִים עַל מִשְׁעָנוֹת הַכְּסָא אֶת הַפְּرָקִים הַסְּמוּכִים לְכֹפֶר.
- על מסכת מגילה דף לב ע"א:
הַגּוֹלֵל סְפִירַת תּוֹרָה - גּוֹלְלוֹ מִבְחֹזֶן וְאַין גּוֹלְלוֹ מִבְפְנִים, וְכַשְׁהוּא מְהֻדָּקָן - מְהֻדָּקָן
מִבְפְנִים.
פירוש רש"י:
הַגּוֹלֵל סְפִירַת תּוֹרָה - מַעֲנִין לְעָנִין, וְהָוָה יְחִיד, וְסְפִירַת תּוֹרָה מְוֻנָּה לוֹ עַל בְּרִכּוֹ - גּוֹלְלוֹ
מִבְחֹזֶן, הָעָמֹד שֶׁהָוָה חֹזֶן לוֹ גּוֹלְלוֹ, וַיְגַלֵּל מִצֶּד חֹזֶן לְצֶד פְנִים, שֶׁאָמַר יְאַחֲזָן עַמּוֹד
הַפְנִימִי וַיְגַל לְצֶד הַחֹזֶן - יִתְפַּשֵּׁת הַחִיצוֹן וַיְפֹלֵל לְאָרֶן.
וְכַשְׁהוּא מְהֻדָּקָן - כַּשְׁגָם רַלְגָלָל וּבָא לְהֻדָּקָן יְאַחֲזָן בְּפְנִימִי וַיְהִידָּק עַל הַחִיצוֹן, כַּדּוּ שְׁלָא
יִכְסַה הַכְּתָב בָּזְלוּעַתִּי, שְׁמַצְתָּה לְהַרְאָות אֶת [הַכְּתָב אֶל] הַעַם כַּשְׁמַהְדָּקָן, בְּמִסְכַּת
סּוּפִירִים.
- גם כאן כוונת רש"י לפרק התחתון, שהוא העול למסות את הכתב.
• על מסכת סוטה דף ד ע"ב:
מִים רָאשׁוֹנִים - צָרִיךְ שִׁיגְבִּיהַ יָדָיו לְמַעַלָּה.
פירוש רש"י:
שִׁיגְבִּיהַ יָדָיו - רָאשֵׁי אַצְבעוֹתִיו שִׁיחַו הַמִּים מִשְׁפָעִין לְצֶד זְרוּעוֹתִיו.
גם כאן 'זְרוּעוֹתִי' הַסְּמֹוקָן לְכִפּוֹת הַדִּינִים הַרְטוּבּוֹת.
- על מסכת בכורות דף מד ע"א:
אמֶר רְבָבָ: מְשַׁה רְבִינוּ עַשְׂרֵה אַמּוֹת הִיא, שְׁנָאָמֵר (שְׁמוֹת מ) וַיַּפְרַשׁ אֶת הַאָהֶל עַל
הַמִּשְׁכָּן, מֵיְפָרְשָׁו - מְשַׁה רְבִינוּ פְרָשָׁו, וְכַתְּבֵב (שְׁמוֹת כו) עַשְׂרֵה אַמּוֹת אָוֹרֵךְ הַקְּרָשָׁה.
אמֶר לְיהָ רְבָבָ שִׁימֵי בָּר חַיָּא לְרָבָבָ: אִם כֵּן עָשָׂיתָ לְמְשַׁה רְבִינוּ בַּעַל מָוֹם, דְתָנָן, גּוֹפָו
גָדוֹל מְאָבָרִיו אוֹ קָטָן מְאָבָרִיו.
פירוש רש"י:
בַּעַל מָוֹם - דְגַוֹּפָו גָדוֹל מִזְרוּעוֹתִיו דְהָא כָל אָדָם אַין גּוֹפָו אֶלָּא שֶׁלֹּשׁ אַמּוֹת בָּאַמְתָו.
רש"י מכנה את האמה בשם זְרוּעַ, והרי האמה היא הפרק התחתון.
וכן מצינו שריאשונים נוספים רגילים לקרוא "זְרוּעַ" לפרק שבין כף היד למפרק. לדוגמה,
כתב בית יוסוף אורח חיים סימן זו אות א:
וְהַרְמַבָּ"ם אֶךְ עַל פִי שֶׁהָוָא קֹרְאָ לְעַצְם שְׁבִין יָד לְקֹודָ"א [מְרַפֵּק] זְרוּעַ...
ואכן כך משמע ברמב"ם הלכות תפילין פרק ד הלכה ב:

ושל יד קשור אותה על שמאלו על הקיבורת, והוא הבשר התופח שבמרפק שבין פרק הכתף ובין פרק הזורע.

מקום הנחת התפילין נקרא כאן מרפק, ובשם "פרק הזורע" מכונה הפרק שליד כף היד. וברמ"ס הלכות חובל ומזיק פרק ד הלכה טו:

החולב באשת איש השבת והרפוי לבעה והצער שלה, והבושת והנזק, אם בגלוי הוא כגן שחבל בפניה ובצוארה או בידיה וזרועותיה, השלישי שלשה שלשה ושני שלישים לבעל, והוא בסתר השלישי שלשה לבעל ושני שלישים לאשה. נאה זההו להילך.

זרועותיה מוזכרים כאן כבר גלי, لكن בהכרח אין הכוונה למעל המרפק. כך גם פירש בשו"ת יביע אומר חלק ו - יי"ד סימן יד (א)

ומ"ש הרמב"ם (בפ"ד מה' חולב הט"ו) ובטوش"ע אה"ע (ס"י פג ס"א) החולב באשת איש, אם בגלוי כגן שחבל בפניה ובצוארה או בידיה וזרועותיה הנזק שלישי שלשה ושני שלישים לבעל, והוא בסתר השלישי שלשה לבעל ושני שלישים לאשה. נאה זההו להילך הזורע שבין כף היד למרפק, שהוא מותר מן הדין לגלוות.

וכן משמעו שלשון הראב"ד בהשגתו על הרמב"ס הלכות כלים פרק י הלכה ג':
ויש אומרים מסמר ארוך הוא שהמוקן סומך בו את זליעי בשעת הקוה.

וכتب רבי יוסף חיים בס' עוז יוסף חי (פרשת בא סעיף א) (הובא בשו"ת יביע אומר חלק ו א"ח סימן יד אות ג):

פה עירנו בגדאד יע"א משנים קדמוניות היו כל הנשים גגילות להיות זרועותיהם מגולים עד סוף הזורע... ונמצא כל הזורע דרכו להיות מגולה, ונעשה כמו כפות ואצבעות היד דאין בה איסור ערווה. אך בדרך הזה נתהדר אצל הנשים מנהג חדש לעשות הכתנתה של הזורע פיה קצר וסתום בקרסים של זהב... ובזה נמצא הזורע כולו עד הכתף מכוסה בכתנות... וכל הנשים שהן גדולות בשנים לא עברו היכי אלא נשארו עושים כמו מנהג הקדומים, מפני כי נחשב אצל המנהג החדש זהה מעשה ילדות, ונגנאי הוא להם... ולכן... גם... בזמן הזה אין לחשוב גילוי הזורע בכלל ערווה, אבל מן סוף הזורע ואילך יש לו דין ערווה.

גם בלשון חז"ל מצינו לפעמים שקוראים לפרקי התחתון 'זרוע':

בתיאור מותו של רבי אליעזר, במסכת סנהדרין דף סח ע"א:

נטל שתי זרועותיו והניחן על לבו.

ובלשון אבות דרבי נתן פרק כה:

באותה שעה הגביה רבי אליעזר שתי זרועותיו והניחן על חזזה שלו.

כעין זה אמרו על משה רבינו במדרש תנחותא (בובר) פרשת ואתחנן סימן ו, ובדבריהם הרבה פרשת ואתחנן, שלפני מותו נטל שתי זרועותיו והניחן על לבו.

הזרועות שניתנו להניכון על החזה חן הפרקים הסמוכים לידיים.
בזוהר חדש מגילת רות דף מו עמוד א אמרו:
דץיך להגביה ידיו לאחר נטילה בשעה דמברך ויזוג שני זרעותיו כאחת בשעת
הגבתה ידיו.

הזרועות שניתנו להצמידן הן הפרקים שבין כף היד למרפק.
ניתנו אמנים לטענו לכארורה, שדברי רשי' הנ"ל בשבת דף סג שאצעדה היא של זרעו,
מקורים בשמדואל ב פרק א פסוק י':
זאקה הגזיר אֲשֶׁר עַל רָאשׁוֹ וְאַצְעָדָה אֲשֶׁר עַל זָרְעוֹ.

והרי האצעדה של שאל הינה מעלה המרפכ, כמשמעות המילה "זרע". וכן הייתה דרך
הלוחמים בתופת²⁰. וגם למפרשים שהכוונה לתפילין²¹, הרי הם מעלה למרפק. וגם
אפשר לפרש שהכוונה לספר התורה התלוי בזרעו של המלך²² ("זרע" בלשון התנאים
והאמוראים היא כמעט תמיד מעלה המרפכ), כמו שאמרו בברייתא במסכת סנהדרין דף
כב ע"א):
עשה אותה כמין קמייע, ותולה בזרעו, שנאמר (תהלים טז, ח) שוויתי ה' לנגיד
תמיד.

²⁰ בתנ"ך דעת מקרה מובאים בכמה מקומות אירורים עתיקים של הלוחמים הפלשתים
עונדים אצעדות מעלה המרפכ:

²¹ בתרגומים יוונטו שם: "וּטוֹטְפָתָא דָעֵל (דרעה) [דרעהי]". ניתן היה לפרש שהוא קישוט,
כמו במסכת שבת פרק ו' משנה א': "במה אשה יוצאה ובמה אינה יוצאה... ולא
בטופת", אך רבי יוסף קרא פירוש: "זו תפילין של יד". וכן משמע בפירוש רשי' שהעתיק
את לשון התרגומים, ואילו כוונתו הייתה כלשונו המשנה לא היה לו לסתום אלא לפרש,
אלא ודאי התכוון לתפילין, ולכן סתם, כי סמך שהקורא יפרש כלשונו 'טופות' הכתוב
בתורה ג' פעמים והנאמר בכל יום ד' פעמים.

²² לפירוש זה אצעדה הוא מילשו צעה, שההתורה מראה איך לצעה, כמו שכותב ותהלים
קיט, קה): "נָר לְرַגְלֵי דָבָךְ וְאֹזֶר לְנִתְיבָתִי", ולגביו ספר התורה של המלך כתוב (דברים
יא, יט): וְהִתְהַעֲמֹד וְקָרָא בָוּ כֹל יְמֵי חַיּוֹ לְמַעַן יְלַמֵּד לִירָא אֶת ה' אֱלֹקֵינוּ לְשִׁמְרָה אֶת כָל
דִּבְרֵי הַתּוֹרָה הַזֹּאת וְאֶת הַחֲקִים הַאֲלֵהָ לְעַשְׂתָם.

וכמו "הנזר אשר על ראשו" שהוא הכתיר המיחד למלך. אך גם טענה זו ניתנו לדוחות. ראשית, הרוי כבר הזוכר לעיל שדעת רשותי בזכריה שגמ בלשון המקרא יתכן וזרוע אינו הפרק שמעל המרפתק, אם כן כוונת רשותי בשבת לפרק הסמוך לכף היד, וכשיטתו, וגם בשאול הוא יפרש שאצעדה היהת במקום ענידת השעוון²³.

שנייה, יתכן אמנים שאצעדה של שאול הייתה מעל למרפתקו, אלא שרשותי שאל את מטיב הלשון 'אצעדה שעל הזורע' גם לגבי נשים, שדרכו לענוד את האצעדה סמוך לכף היד, שלא לשאול המלך.

²³ ואכן נמצא תבליט מצרי בו מופיע המלך תות-ענח'-אמון כשהוא עונד אצעדות רחבות במקומות של ענידת השעוון כיוום:

ולכארה היה נראה להביא ראה שבלשונו המקראית זרוע יכול להיות למטה מהמרפק. בספר שופטים פרק טז, יב: ותחק דָּלִילָה עֲבָתִים חֲרֵשִׁים וַתְּאַסְרֵהוּ בָּהֶם, וְתֹאמֶר אֲלֵיכוּ: פְּלִשְׁתִּים עַלְיךָ שְׁמַשׁוֹן, וְהַאֲזִיב יִשְׁבֶּן בְּחֶדְרֶךָ, וַיַּגְתֵּקְם מִעַל זְרוּעָתֵיכֶם חֲחוֹת. שמשון היה אסורה בזרועותיו, והרי הדרך לכבול סמוך לכף היד, כפירוש רשותי על עקידת יצחק, בבראשית פרק כב, ט: ויעקר - ידיו ורגליו מאחרויו, הידיים והרגלים ביחד היא עקידה, והוא לשון (בראשית ל, לט) עקודים, שהיו קרטוליהם לבנים, מקום שעוקדין אותן בו היה ניכר.

וברש"י בראשית ל, לט: עקדים - משונים במקומות עקידתן, הם קרטולי ייחדו ודגוליהם. אלא שאמרו בתוספתא מסכת שבת (ליירמן) פרק ח הלכה כת: מנין לזרוע שהוא יד ? שנאמר (שופטים פרק טו, יד) ותְּהִיאֵנָה הָעֲבָתִים אֲשֶׁר עַל זְרוּעָתֵיכֶם [אֲשֶׁר בְּנֵרֶךָ בְּאַשְׁ] וַיִּמְסֹד אָסְרוּיו מִעַל יְדֵיכֶם. התוספתא עוסקת בתפילין, ואומרת שאף שהפסוק אומר "ויקשרתם על ידך", אין הכוונה לכף היד אלא לזרוע, ובמיאה ראייה מהפסוק בשמשון שבו זרועותיו נקראות "ידייו". וקשה, למה לא ורשׁו מכאן שמדובר הנחת התפילין הוא סמוך לכף היד, שהוא מקום העקידה לנו"ל, הרי אין שום גילוי בפסוק שגם חלק הזרוע שמעל המרפתק מכונה יד? אלא צריך לומר שהייה פשוט לתוספתא שגם בלשונו המקראית הזרוע היא לעלה

תירוץ ג

ישנו תירוץ נוסף לקושיה הנ"ל מהסוגיה בשבת סג ע"ב, והוא, שיש ביאור נוסף לסוגיה שם אשר לפיו לא מתחילה כלל ראיית החזו איש. וזה לשון שפטאמת שם: בירית תחת אצעדה עומדת - לולי פירושי יש לומר תחת ממש, שהבירית תחתיה ומחזיק את האצעדה גם כן.

וכן כתוב בשירוי קרבן (ולבעל קרבן העודה) על הירושלמי שבת פרק ו הלכה ד, דף לו ע"ב (נדפסו בסוף המסכת):

הכי פירוש בירית תחת אצעדה עומדת - תחתיה ממש, דכיון דאין לה שלשת העמידה - היא נופלת, וכך ניתנה תחת האצעדה להחזקה. ולפיכך טהורת היא שאינה כלי בפני עצמה ובטלה לאצעדה.

והוא תירץ בזה שם את הדוחקים שבדברי התוספות והר"ן.

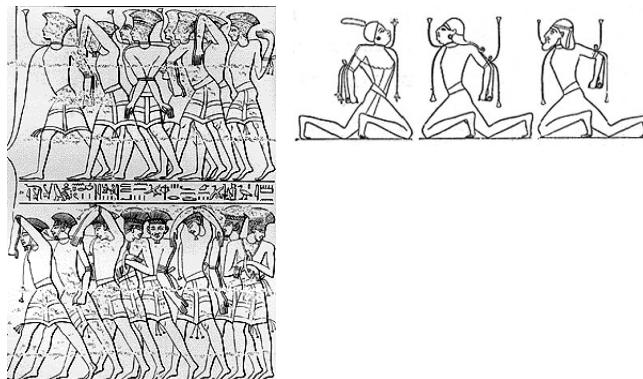
וכתב היפה עניינים על הגמרא שם:

בירית זו אצעדה. עיין שירוי קרבן בירושלמי זה בירית, שפירש תחת אצעדה היינו למטה מהאצעדה. ובירושלמי מוכח דברירתה היינו אצעדה, ופירוש תחת אצעדה במקום אצעדה, והיא גם כן נחשבת לאצעדה דמיית ראייה דמר רב יהודה אצעדה כו'.

כלומר, היפה עניינים מביא ראייה לפירוש השירוי קרבן, מהירושלמי שם: ר' יהודה אומר בירית זו אצעדה. דמר רב יהודה: ונקרבת קרבן ה' איש אשר מצא כלי זהב אצעדה וצמיד טבעת עגיל וכומוז לכפר על נפשותינו לפני ה' - אצעדה זו פרופסלה.

הירושלמי אומר שדברי רב יהודה שבירית זו אצעדה, توאמים את פירושו במקרא שאצעדה זו פרופסלה. אם כן, בהכרח שהירושלמי הבינו שהמיליה בירית שבשלו המשנה

מהמרפק בלבד, שכן פירוש הפסוקים הוא ששמשו נאסר לעללה ממרפקי בלבד, ואכן נמצא בציורים מצריים שהיו רגילים לאסור אנשים גם בדרך זו:

מקבילה למילה הלועזית פרופסלה. ובתרגום השבעים "אֲצַעְדָּה" (במדבר לא, כ) מתרגם: **אַצְעֵדָה – מבוטא: peridecion. ובלטינית – periscledes. וביוונית – περισκελίς – מבוטא: brachioli.** ואכן היגוי מילה זו קרוב להיגוי המילה בירית. יצא מזה שבירית זו אצעדה כפשוטו, לומר שעונדים אותו באותו מקום. ואין לנו לעשות מחולקת לחינם בין הbabelי לירושלמי, דברי בן עזאי (ובבא בתרא פרק ט משנה י): "על החלוקין אלו מצטרין אלא שבאת חלק עליינו את השווי".

יש לחזק את דברי היפה ענינים, שהרי גם בירושלמי מובאים דברי רב יהודה: "בירית זו אצעדה", ומשמעותו שבירית זו אצעדה ממש, שהרי הירושלמי לא פירש כbabeli: "הכי קאמר: בירית תחת אצעדה עומדת".

גם במסכת כליה פרק א הלכה ז פירשו:

הרוי הוא אומר: ונקרב את קרבן ה' איש אשר מצא כלי זהב אצעדה וצמיד טבעת עגיל וכומו לכפר על נפשותינו לפניו ה', אצעדה זו בירית.

וכיוון שבא לפרש מהי אצעדה בודאי כוונתו היא שהם דומים ממש.

ובמדרשiscal טוב (בובר) שמות פרק טז [פרק ז]:

מתני' בירית טהורה. הדינו דעתם תחת אצעדה וויצאיין בה בשבת.

וממשמעותו השפטאמת והשריר קרבנו שהיא תחת אצעדה ממש, שכן הדברים אמרוים ללא הקדמת קושית הגמara – היכן תאמור שהם שווים ולהלא הם בהכרח שווים – שעל זה פירש רשי: תחת – דומה אך לא שווה.

גם מלשון הגמara ניתן להקשות על רשי: זרוע ושוק – מאן דכר שמיה!! והלא הגמara לא הזכירה דבר בעניין מיקום הבירית והאצעדה, אם בזרוע או בשוק.

ואם תאמור, מהי ראיית היפה ענינים מהירושלמי, הרי גם לפירשו בירית בהכרח אינה אצעדה ממש, שהרי הירושלמי בהכרח יודה שצדוקים דברי יוסף בABELI שקיימת סתירה לכארה בין דיו המשנה לבין שבירית טהורה, בין משמעות הפסוקים שאצעדה טמאה²⁴. לכן בהכרח יודה הירושלמי שקיים הבדל עקרוני כלשהו בין בירית לבין אצעדה, ובירית אינה כלי גמור המכבל טומאה. אם כן למה שלא נפרש שהבירית אמונה דומה לאצעדה, אך ההבדל ביןיהם הוא שזה ביד וזה ברגל?

ויש לומר שמלכ מקום כיון שאמר הירושלמי "בירית זו אצעדה" כפשוטו, יש לנו להשווותם בכל הניגנו, ושניהם עדיים הנundersים באותו מקום. וההבדל היחיד בניהם הוא שאצעדה היא התכשיט העיקרי ובירית נענדת על הבשר תחתיה ועיקר תפkidah להחזיק את האצעדה. ואילו לפירוש רשי כאן השוני כפוף: גם תפkidon שונה – האצעדה היא תכשיט, והבירית עשויה להחזיק את בתיה השוקיים, וגם מקום עמידתו שונה – זו ביד וזה ברגל.

²⁴ ניתן לדוחק שהירושלמי יפרש שמצווי הטהרה בפרשה לא נאמר על כל השלל, ואצעדה אינה מקבלת טומאה כיון שתפקידה רק להחזיק את בתיה השוקיים. אך מסתבר שהאצעדה שבפסקוק העשויה זהב היא תכשיט גמור.

גם מפירוש רש"י עצמו על החומש מוכח כפירוש שיריו קרבנו. שהרי רש"י במסכת שבת פירש שאצעדה מעשה מדין נענדת בזורע, ואילו על בדבר פרק לא פסוק נפירש רש"י²⁵: אצעדה - אלו צמידים של רגלי.

וכן כתוב ר' שמחה מויטרי, שהיה תלמידו של רש"י, במחזר ויטרי סימנו תקכה: הרי הוא אומר ונקרב את קרבן ה' איש אשר מצא גור. אצעדה, זו שיריו רגלי.

וכן הוא במדרש אגדה (בובר) על בדבר שט:

אצעדה - אלו כלים של זהב שהיה ברגלי הנשים.

וכן פירש פסוק זה רבינו חננאל על ברכות כד ע"א, והעתיקו בעל האור זרוע חלק א סימנו קלג:

פירוש, תכשיטין שבוחוץ הן טבעת עגיל וצמיד שהן תכשיטי ידיים, תכשיטין שבפנים

אצעדה וכומז. אצעדה ברגלים...

וכן פירש רבינו בחוי על החומש שם:

אצעדה - הוא כלי על הרגל שצדעדי בו.

ובישועה פרק ג פסוק כ מזכיר בין תכשיטי הנשים: והצעדות. ופירש שם הרד"ק: והצעדות - כמו אצעדה, והוא עדי שנושאות הנשים בשוקהיהם, וכן תרגם יונתן ושירי רגליים.

הרי שהוא מפרש שאצעדה היא בשוק.

וכן פירש המצדות ציון שם:

והצעדות - העדי שימוש בשוקהיהם כמו אצעדה יצמיד (בדבר לא).

וכך עולה גם מתרגומים יונטו שם, שהתרגם שצעדה היא ברגל, אם נזכר בכך את הקביעה שצעדה ואצעדה הינו אותה מילה, כפי שפירשו רד"ק, ר' יוסף קרא, והמצודות. וגם אבן עזרא פירש כך בישועה שם:

והצעדות - באירוע, והעד מצעדה שאל, כי האל"ף נסף, כאל"ף אזורע (ירמיה לב, כא).

הוא מסכים שצעדה היא אצעדה, אלא שחולק על תרגום יונטו, בכך שלדעתו האצעדה היא בזורע, מכוח הכתוב בשאל. אמן כבר נתבאר שראיה זו אינה מכרעת שכן אפשר שאצעדה הגברים שונה. אפשר גם ש"אצעדה" היא שם כולל לאוטו תכשיט, והוא משמש גם ליד וגם לרגל. ומשמעות לשון אצעדה, "צד", מסתבר שעיקרו ברגל, כפי שכתבו המפרשים.

גם מהירושלמי (שבת פרק ו הלכה ד) שהובא לעיל, משמעו שאצעדה היא צעה, שכן הוא מתרגם גם את המילה "אצעדה" וגם את המילה "הצעדות" במילה – פרופסלה²⁶.

²⁵ אך בחומש תורה חיים ציינו שבדפוס ראשון ובכמה כתבי יד חסירה פסקה זו.

²⁶ אמן בכתב יד ליידן ובדפוס ונציה שהועתק ממנו, הגרסה היא: "אצעדה זו כדופסלה",

אך נראה שגם טיעות סופר מהסוג השכיח בכתב יד זה, שכן לא מוכרת מילה כזו, וכן כל המפרשים שם לא הבדילו בין שתי המילים.

אמנם תוספות הרא"ש, שבת סג ע"ב, חולק על מפרשים אלו, וכתב: "צעדה לחוד ואצעודה לחוד". לכארוה קשה עליו מהירושלמי, שמתרגם את שתיהן בשווה? שמא הוא יפרש ש"פרופסלה" הוא שם כולל לתחsist היד (אצעודה) ולהתשיסט הרגל (צעודה).

גם אם נפרש ש"אצעודה" הוא שם כולל לתחsist היד והרגל, יהיה זה נוגד לפירוש רשי' בשבת.

יוצא מכל האמור, שלרבינו חננאל, פירוש רשי' על החומש, מחוזר ויטרי, מדרש אגדה, הרד"ק, ר' יוסף קרא, רבינו בחיי, והמצודות, אי אפשר לפרש כפירוש רשי' במסכת שבת, ועל כרחך יפרש כפירוש שיירוי קרבן,יפה עניינים וشفתאמת. וכך גם ממשמעות הירושלמי, ומסתבר שעזה הפירוש העיקרי. על פי פירוש זה לא קשה קושית החזון איש.

פרק יח: הפרי מגדים חזר בו

גם הפרי מגדים עצמו חזר בו מסבירתו להקל. בהמשך אותו סעיף קטן שהוא המקור לשנאה ברורה, שהועתק לעיל בדברי שבת הלוי, הפרי מגדים (בד"ה אפלפל קצת), הקשה על דיק בדברי רשי' בברכות כד ע"א, מדברי הבית שמואל באה"ע סי' כא, וסיים שם "וצ"ע כעת". בסוף הסעיף (ד"ה במ"ש) כתוב:

במה שכח רב רשי' ברכות כד א' ד"ה שוק וד"ה ערוה, כתבנו לעיל, וצריך חוטפת ביאור...

בהמשך הדברים מסביר הפמ"ג את דברי רשי' ומדיק מהם באופן אחר ועל גוף הדברים יש מקום עיוון ואכמ"ל). הרי שדברים אלו נכתבו בזמן מאוחר יותר מדבריו בתחילת הסעיף קטן. ובסוף אותו ד"ה, כתוב:

עין בית שמואל אה"ע [סימן] כס"ט [ס"ק] ל"ב ובאר הגולה [שם סעיף לה] [אות] שי"ז, ובסדר חיליצה רשמתי.

זה לשון הבית שמואל אה"ע סימנו כס"ט ס"ק לב, בעניין חיליצה: מן הארכוב' ולמעלה - היינו מה שבין השוק לקוליות, ולא מה שבין הארכוכבה הנמוך עם הראש והשוק, וכל השוק נקרא מעל וגלו.

זה לשון באר הגולה (שם על סעיף לה) אחרי אותן ש', בכוכבית על המילה "מן הארכוכבה":

פי' הכריעי' דמינוי כפיף ומיניה זקוּף.

הרי שכמו שזכור לפרש את דברי רשי', כך חזר אחר כך לעניין הגדרת "שוק". והוא ציין לדברי באר הגולה המבואר שהארכוכבה היא הברך, שמננה ולמטה כפוף, וממנה ולמעלה זקוּף. ציין לבית שמואל כדי להוכיח שהשוק הוא למטה מהברך, שכן הבית שמואל כתוב שמקום "מהארכוכבה ולמעלה" הוא בין השוק לבין הקוליות, אם כן בהכרח שלמעלה מהברך איינו בכלל "שוק". וכן מבואר בהמשך דברי הבית שמואל: "וכל השוק נקרא מעיל", כלומר שכל השוק כשר להיליצה כיון שהוא הפרק הסמוך לכף הרגל, ולכן איינו

נקרא "מעל דמעל"²⁷. ראייה זו הובאה לעיל בERICOT בפרק ח' מדברי הגمراא עצמה. גם אם נרצה לומר שהפמ"ג לא התכוון לפ██וק כך בזודאות, לכל הפחות ודאי התכוון להביא ראייה להיפך ממה שכתב לעמלה, ולחזק בכך שמה שהוכיח לעמלה מבהמו הוא רק "אפשר" ולא לדינה, שכן יש ראייה מדיני חיליצה להיפך.

ואין אפשר לומר שהפמ"ג הביא את הבית שМОאל כדי לחלק עלייו, שכן מקור דברי הבית שМОאל מפורש בגמרה ובראשוונים, כנ"ל בפרק ח. ועוד שהרי אדרבה, כל עמלו הגדול של הפמ"ג הוא לפרש ולישב את דברי נושא הכלים של השו"ע, ראה בהקדמתו (גם ע"ש בסוף התקדמה תחת הכותרת "גם אלה דברי המחבר נר"ז").

פרק יט: דברי המשנה ברורה

כתב במשנה ברורה סימנו עה ס"ק ב: לכוסתו - אבל פניה וידיה, כפי המנהג שדריך להיות מגולה באותו מקום(ד), בפרשנות רגלי עד השוק [זהו עד המקום שנראה קニア בל"א] במקום שדרוכן לילך יחף, מותר לקרות כנדגו.

כלומר, לדעתו, חלק הרجل שמתוחת לבך ("קニア" באידיש, במקביל למלה knee באנגלית) איינו ערווה. זאת משום שהמשנה ברורה מפרש ש"שוק" הוא החלק שמעל לבך.

ובשער הציון ס"ק ד ציינו סימנו עה ס"ק ב�' מוקור לדבריו: "פרוי מגדים וחוי אדם". כשיטותו כתוב המשנה ברורה גם בסימנו קכח ס"ק טז, בעניין חיוב כהנים לחלוז את נעליהם בשעת ברכת כהנים:

אבל בבתי שוקים - הוא מנעלים ארוכים המגיעים עד ארוכות الرجل, היינו סמוך לשוק, ושורי, דיליכא הכא טעמא הנ"ל. ואף דגם הכא רגילין לפעמים לעשות רצועות סמוך לארכובה, מ"מ לא חיישין שם ישב לקשרם, דאפילו אם הם מותרים לית בה גנאי قولוי האי.

לשונו שארכובת الرجل (הברך) היא "סמוך לשוק" מותאים לשיטתו שה"שוק" היא מעל לבך. אלא שכאן דברי המשנה ברורה קצת סותר את עצם, שכן אם השוק הוא מעל הארוכובה, איך אפשר לפרש "בת^י שוקיים" – מה שמתוחת לארכובה? הרי משמעותם – בתים לשוקיים, כמו שכתב בשו"ת חותם סופר הנ"ל, וכן לשון שו"ת מהר"ס פודובה סימנו כז – "שהנכר הmissich לפי תומו אמר ז"ל ועשה אליו אלו הבתי שוקיים שהם בשוקי עכ"ל.

אמנם יתכן שאכן פירוש דברי המשנה ברורה שבתי שוקיים הם בתים לשוקיים, ופירוש "סמוך לשוק" – צמוד לשוק. אם כך הרי שחויר בו ממה שכתב בסימנו עה. ומכל מקום נתבאר לעיל (בקשר לדברי שו"ת שבט הלוי) שבחיי אדם לא מדובר בדיין

²⁷ בשו"ת דברי יציב חלק אה"ע סימנו לו נתקשה בהבנת דברי הפרמ"ג האלו.

שייק, ושהפמ"ג כתוב דיין זה רק בלשונו "אפשר". כמו כן, בפרק יז נתבאר שהפמ"ג חזר בו. אם כן, דברי המשנה ברורה הם ללא מוקור ברור. ומסתבר עוד, שאע"פ שהמשנה ברורה כתוב את דיינו בצורה פשוטה, אין לראות דיין זה כדעתו, שכן המשנה ברורה ליקט כמוות אדרירה של זינים מדברי האחرونים, ומוכח בכמה מקומות שדרךו הייתה לצטטם גם ככלא יכול לברר מעדתו אם מסכימים להם. מכל מקום, העיקר להלכה יצא מעשרות הראיות בש"ס ובפוסקים ששוק הוא חיל הרגל שתחתה הברך.

פרק ב: המזכירים שיש מחלוקת

כתבו באנציקלופדיה תלמודית כרך כה, ערך יירך, טור תקעו: וכן יש מן האחرونים שכתבו, שפעמים שנאמר באדם: שוק, והכוונה לירך, ופירשו כן מה שאמרו: שוק באשה ערוה, ושאפירלו במגולה פחות מטפה אסור לקרות קריית-שמע כנגדה, שהוא למעלה מן הארכובה.

ובהערה 22 שם כתבו:

פמ"ג א/or"ח סי' עה מש"ז ס"ק א. ועיין ערך הניל [ערוה], ושם שיש חולקים ששוק אינה הירך, אלא למעלה מן הארכובה.

על פי כל האמור למעלה יש להעיר כמה העורות:

1. בוגוף הספר כתבו "יש מן האחرونים שכתבו", בלשון רבים, ואילו בהערה ציוין רק הפרי מגדים. אמנם אפשר שהתקנו גם לשינה ברורה שהביא את פרי מגדים, אלא שבהערה לא הזיכרוהו.²⁸

2. הפמ"ג עצמו חזר בו.

3. כתבו: "שפעמים שנאמר באדם: שוק, והכוונה לירך", אך הפמ"ג לא כתב שזהו רק לעפעמים. ואפשר שרצוי לתרץ את הפמ"ג זהה, שכוונתו כך רק לעניין "שוק באשה ערוה", שהרי בשאר מקומות מוכח שאין זה פירוש שוק. אלא שאי אפשר לתרץ זהה את הפמ"ג, שכן אדרבה הפמ"ג ניסה להוכיח מהו שוק ממוקמות אחרים, ועוד שהובאו לעיל כמה ראות שגם בעניין שוק באשה ערוה מדובר באותו איבר.

4. כתבו: "שפעמים שנאמר באדם: שוק, והכוונה לירך", אך הפמ"ג לא הזכיר שזהו באדם, אדרבה, אילו היה מזכיר בתחילת דבריו את התוספות שהבינו בין אדם לבהמה לא היו מנסים כלל להביא ראייה מבהמה לאדם.

5. בוגוף הספר כתבו "יש מן האחرونים שכתבו וכו'" כאילו שהעיקר כו, ורק בהערה ציינו

²⁸ אפשר שנמשכו אחר לשון שוו"ת מנחנת שלמה חלק ג עמוד כד ס' טו "לענין שוק ידוע שיש סוברים שזה רק הירך אבל רבים החולקים על זה, ולכן צריכים ודאי להקפיד...". אמנם לדברי המשנה ברורה רמז בפשיטות גם בשוו"ת אגרות משה חלק אה"ע ד' סימן ק, ו.

לערך אחר באנציקלופדיה שטרם יצא לאור, שם יביאו שיש חולקים. ולאמיתו של דבר, דעת פרי מגדים לפני שוחרר בו היתה דעת יחידאית. לא היה צורך באריכות זו אילולא היו שרצו לסמוך על הפמ"ג להקל, לפחות בשעת הדחק או כסניף.

ואולם לא אמרו בגמרא לסמוך על דעת היחיד בשעת הדחק²⁹ אלא על כגן רבי אליעזר, שהיה מכיר את כל חכמי דורו (אבות ב, ח), או כגן רבי שמעון בר יוחאי, אך לא על שיטה מוקשית או דחויה³⁰. ואילו בעניינו, הרי אין כלל על מי לסמוך, שהרי אף הפמ"ג חוזר בו.

פרק כא: במקומות שהורגלו

לכוארה היה ניתן לטוען שבמקומות שהורגלו הנשים ללבת ללא כסוי ראש או בגilioי שוק, או בזה איסור, כיון שגם הגברים הורגלו בכך ואין יתרם ווקף. אלא שלסבירא זו לא הייתה צריכה הגמורה להביא ראייה מהפסקה לעניין השוק³¹, וכי היה לצאת ולראות שהדריך הייתה להצניעו. אלא שכן שחייב שחדבר נלמד מפסק אין הדבר משתנה על פי צניעות הדור. וגם הפרמ"ג רצה בתחילת להתריר רק "במקומות שהולכי ייח' ומוגלה"³², ואף על פי כן רצה להתריר רק מכח פירוש המילה שוק, ולא מעצב זה שהדריךegalות. ומהז יש לדיביק שלדעתו אם אמן זהו שוק אסור לגלוות גם "במקומות שהולכים מוגלה".

בשו"ת יביע אומר חלק ו, או"ח, סימנו יג, ה, מביא: ראייתי להרהור ג' רבנן פלאגי בספר וימחר אברהם (מע' שאות תקכח) שכטב, לכוארה בעירות שדרוכן שהשערות מבחוץ וכל היצח"ר דכיוון חדש חדש, כמו רגאל באשה במקומות שהולכות בגלי והורגלו בכך שלא חישין.

במילה "רגל" נראה שכונתו לשוק, שבודומה לשערות היה לחן לכסטתו, אלא שלא

²⁹ מסכת ברכות דף ט; מסכת שבת דף מה; מסכת עירובין דף מו; מסכת גיטין דף יט; מסכת נדה דף ו. ודף ט.

³⁰ ואדרבה הלכה פשוטה ש"טעיה בדבר משנה חז"ר" (כתובות פד: ק. סנהדרין ו. לג. שביעות לח: בכורות כה; שו"ע יו"ד רמב, לא, בהגה, שו"ע חוי"מ כה, א), וכן הדין מוכח אף במשנה ממש כדלעיל בפרק א.

³¹ אמן כתוב בשיטה מקובצת מסכת ברכות דף כד ע"א: שוק באשה ערוה. קא משמע לנו שאף על פי שפעים הוא נגלה דיןו כמקום מכוסה שהוא מביא לידי ערוה.

וכן כתוב בחודשי הראה' שם. לדבריהם אפשר לדוחוק ולטעו שהלימוד מהפסקה הוא לאו דוקא לשוק אלא לכל אייר שהדריך לכסטתו רוב הזמן אבל לפעמים הוא מתגלה, למשל כשרוכבת על חמור בלילא או על גמל (עיין פסחים דף ג ומגילה דף יד ע"ב) או כשחוצה נהר (ברכות סא ע"א ועירובין יח ע"ב ורש"י שם).

³² שכן גם אבירים שמיicker הדין מותר לגלוותם, צריך להצניעם אם המנהג כן, וכן שה比亚 המשנה ברורה מהחייב אדם (הובא לעיל בדברי שבת הלו).

הרגלו כן. ומשמעותו לכאורה שרביבי אברהם פלאגי רצה לומר את הסברה דלעיל, ורק לא היה בטוח בכך להלכה וכותב כן רק בלשונו "לכאורה".
אלא שדבריו לא נאמרו אלא לעניין אמרית דברים שבקדושה ליד אשה כזו, ואף הוא לא התיר לנשים ללובש כך.

כמו כן, כתוב עורך השלחן, או"ח, עה, ג' בעניין השיעור:
ועתה בוואר ונצווה על פרצות דורינו בעזוננותנו הרבים, שהוא שנים רבות שנפרצטו בנות ישראל בעון זה, הוא לא לעוזר ולא להוציא. ועתה פשתה המסתכת, שהנשואות הולכות בשערותן כמו הבתוות, אויב לנו שעלה בימינו כך. מיהו על כל פנים לדינא נהאה שמותר לנו להתפלל ולברך נגד ראייהן המגולות, כיון שעתה רובן הולכות כך והוה כמקומות המגולות בגופה.

מפורש בדבריו שסבירה זו אמורה רק לעניין אמרית דברים שבקדושה, אך עוזן ופריצות ללובש כך. ובהמשך הביא ראייה לדבריו מדברי הראבי"ה ח"א מסכת ברכות סימן עז, וזה לשונו:

וכן שוק באשה ערוה וכן שער באשה ערוה [וכן קול באשה ערוה] - כל הני אסור לקרות ק"ש כנגדם ... וכל הדברים [שהזכרנו לעמלה] לערוה דווקא בדבר שאין רגילותות להgelotot, אבל בתולה הרגילה בגilioi שער לא חיישין, דיליכא הרהו.

חלק ב. צולת הכספי

فتיחה

ב חלק זה נברר איזה סוג בגדי יש ללבוש לצניעות, האם די בגרבי ניילון דקים או שיש צורך בבגד אטום שאינו צמוד כלל לגוף. וישanza כמה דרגות. א. גרבוי ניילון או גרביוונים. כשמתבוננים בחומר ממנו הם עשויים תוך מתייחסו בקהליות, מבחנים שחווטי הנילון החקיקים צרים בהרבה מהרווחים שביניהם, כך שהפרוץ מרווחה מאוד על העומד. לכן ודאי שאין זהה להחשב לכסי. ב. גם אילו היו גרבאים אטומים לנמריר אך שkopifs, הדין מפורש שבענין כסוי שתפקידו לכיסות "ערווה" אין זה די. ג. גם בגדים שהם אטומים לאור אך הינם דקים וצמודים לגוף, אינם מהווים חיצצה, שכן הכלל הוא "כל לנאותו אינו חוצץ" (מסכת סוכה דף לא ע"א, ורמב"ם הלכות שופר וסוכה ולולב פרק ז, יא). הגע עצמו, וכי אוטם בגדים הומצאו ויוצרו על ידי יהודים לצורך צניעות? הם הומצאו בעשרות השנים האחרונות בידי גויים, ועיקר השימוש בהם הוא לתוספת נוי ויופי, והפרסומות לקנותם הן בהתאם.³³ אם כן, אין בגדים כאלה תוספת צניעות אלא תוספת פריצות (פעמים רבות, לכל הפחות). ד. גם בגדים עבים שאיןם יפים כל כך, אם הם צמודים בגוף, יש בהם חוסר צניעות. ה. בגדים שאינם צמודים לגוף אך הם קרובים במידה מסוימת ומתארים מעט את צורת האברים, כגון מכנסיים, צריך לברר אם יש מקור בהלכה לאוסרם, ואם יש זהה הבדל בין זרוע שוק וירך, ובין איש לאשה. ניגש לדון בסעיפים השונים.

פרק א: כסוי שוק

אמר רבא במסכת ברכות דף כה:

צואה בעששית - מותר לקרות קריית שמע כנגדה, ערווה בעששית - אסור לקרות קריית שמע כנגדה. צואה בעששית מותר לקרות קריית שמע כנגדה - דזואה בכסי תלייא מלחתא, והא מיכסיא; ערווה בעששית אסור לקרות קריית שמע כנגדה - ולא יראה בכך ערות דבר (דברים כג), אמר רחמנא, והא קמיהზיא.

³³ אמנים לפעמים תפקיים לחמס.

ופירש רשות:³⁴
בעשיית - לנטרנ"א בלבד, ככלומר: מהחיצת זכוכית או קלף דק מפסיק בנתים והוא נראית.
בכיסוי תלייה מילתא - וכיסית את צאתך.

אומרת הגמara שכיסוי שקו"ף נחשב לכיסוי, שכן די בו לכיסות צואה. אולם אין די בו להסתיר דבר שצריך לכיסותו ממשום שנחשב לערווה³⁴, שכן העיקר בהזאה שלא נראה כלל. ולמד מגמרא זו בעל הלכות גדולות (מוראשוני הגאנונים), ברבות שמות: דאי ללבישא לבושה חלישה ומתהזיא בגויה אסור,adam ובא ערווה בעשיית אסור לקרות שמע כנגדה דכתיב ולא יראה בך ערות דבר, והוא קא מתהזיא. ככלומר שאם לבושה דק ונראיתبشر מותוכה - אסור. והמן אברהם בתחלת סימנו עה הביא את דבריו. וכן כתוב ביאור הלכה בסימנו עד: ואם הכתנות דק מאד ונראית הערווה ממש דינו כדין המבוואר בסימן זה, ולעינינו³⁵ לא מהני, כמו ערווה בעשיית.

והעתיק דין זה לגבי גרבוי נילון בש"ת יביע אומר חלק ויו"ד סימנו יד: ולבישת החזיות מיini, שיש בהן ממש גילוי שוק וירק, מלובשי תועבה הן, שומר נפשו ירחק מהן, ואפילו אם לובשות גרבוי נילון, ליאיל ישקופות הן, ובשרן נראה דרך הגרבים, כמו דליתנהוDMI. וכמ"ש בעל הלכות גדולות (פרק מי שמתו)... וכ"ה במגן אברהם ואיליהו רבה ומהזיך ברכה (ריש סימן עה). וכ"כ בספר מנחת אהרון (דף צט ע"א), שאם לובשת בגדי דק עדشبורה ניכר מבחן מרוב דקותו, הוה ליה ערווה בעשיית שאסור לקרות כנגדה. ע"ש. נמצא שאיסור גמור הוא ללבת בחזיות קזרות אפילו ללבשות גרבוי נילון...³⁶

פרק ב: תוספת נוי או פריצות בבד

אמרו בתוספთא מסכת סוטה, פרק ג הלכה ד:

³⁴ וכן כתוב במשנה ברורה סימנו עה ס"ק כה: **בעשיית** - היה של זכוכית או בגדי דק המנחייר עד שנראית הערווה או טפח מבשר האשמה במקום שדרוכה להיות מכוסה,ograms זה הוא נקרא ערווה.

³⁵ הוסיף את המלה "לעינינו", לאפוקי לעניין דין "לבו רואה את הערווה", שאם הערווה מכוסה בבד דק, לא נחשב "לבו רואה את הערווה", כמו במצב שהערווה מותחת למים צלולים ולבו מחוץ למים; ורק לעניין מי שרוואה את הערווה בעיניים, בגדי דק לא מועל כייסוי.

³⁶ למעשה, המצב בגרבי נילון גרווע אף יותר מכיסוי שקו"ף, שכן נילון זה כמשמעותו מעיט, המביט בו מקרוב רואה שהפרוץ בו מרובה בהרבה על העומד, והוא נראה ככיסוי רק כאשליה למבט מרחוק.

הייא הראתו את בשורה, לפיך כהן קורע חלוקה ומראה קלונה לרבים. כלומר שהסתויה נענשת על כך שגלה את גופה בפריצות. אבל אמרו שם בהלכה ג':

הייא פירסה לו סדין, לך כהן נוטל כפה מעל ראהה ומניהה תחת רגליו.

והכוונה היא שפרשא סדין על ראהה, כמו שאמרו במסכת סוטה דף ח': היא פרסה לו סודרין נאין על ראהה, לפיך כהן נוטל כפה מעל ראהה ומניהו תחת רגליה.

ולכאורה קשה אייזו פריצות יש בזה שפרשא סודרים על ראהה? אדרבה, במקרים לגלות את ראהה, היא פרשה עלייו סדין או סודרי? אלא נראה לדיק מכון (דין שהוא פשוט גם מסבירה), שלא כל כסוי יש בו מון הצניעות, ואם הוא מעיצים את הגירוי יותר מהגוף החשוף, הריחו חמוץ יותר.

פרק ג: בגדים הדוקים

כתב הרב שלמה זלמן אורבך בשוו"ת מנחת שלמה חלק ג, סימנו קג, אות טו: אף אם הגרבאים אין שkopות, מכל מקום, אם בשעה שהן יושבות נגלה לעין כל רואה מקומות מוצנעים שבಗוף לא בדרך צניעות, אף אם לא נראה חס וחיללה הבשר ממש, גם כן חשיב למוגלה והרי זו פריצות. וכמו שכתו הבהיר והש"ץ בי"ד סימן שם ס"ק כב, דasha שמגלה החלוק, אף על גב שעדיין נשאר בשורה מכוסה בבד תחתון הסמוך לגוף, הרי זה פריצות, וחשיב למוגלה את לבה ערום, וכל שכן במקרה צנוע ממש.

ובהמשך הוסיף:

ופשוט הדבר דasha היוצאת בשוק רק בבדים הסמכים לגוף, אף על גב שככל בשורה מכוסה, מכל מקום ברור הדבר שהשובה ודאי כעוברת על דת יהודית³⁷. כלומר, שבבדים צמודים, אף שהגוף מכוסה, מיתאר צורת הגוף גלו, ומביא לידי הרהור.

אמנם בהמשך שם מובאת תשובה של הגרש"ז מראש תמוז תשנ"ב: לעניין "שוק" ... لكن צרכיהם ודאי להකפיד לא לצאת לרחוב בלי גרבים. משמע שמתיר לצאת בכיסוי השוק בגרביים בלבד, ולכאורה דברים אלו סותרים את דבריו הקודמים בעניין הפריצות שבבדים הסמכים לגוף, שהרי שוק באשה ערוה, ודינו בכל המקומות הצנועים. ויש ליישב, שכותב כן בפנותו אל ציבור שאין סיכוי שנינהגו עתה באופן אחר, ונקט בדרך של "תפסת מרובה לא תפסת" (ומא פ ע"א), ו"モטב שייהו שוגנים ואל יהיו מזידון", וכן שכתבנו לעיל בדברי היביע אומר.

³⁷ אין לדיק מדבריו שברيرا ליה שהאיסור הוא רק משומם ذات יהודית דרבנן ולא דאוריתא, שכן מילתא דפסיקה ליה נקט ולא ח' לבירר אם בצדדים ממש חמוץ אף יותר.

ונראה להביא ראייה לכך שיש פריצות בבדים הדוקים, מספרי זוטא פיסקא האות ית, בעניין סותה: יחגרנה בחבל של מגג. רבבי אליעזר אומר, שני חגורים היה חוגרה, אחד למטה מדדיה ואחד למטה מדדיה.

ומבוואר יותר בילקוט שמעוני, פרשת נשא, רמז תשז: רבבי יוחנן בן ברוקה אומר, אין מנולין בנות ישראל יותר ממה שכותוב בתורה, אלא "לפניהם ה' ופרע את ראש האשה". סדין של בוץ היה פורס בינו לבין העם, כהן פונה לאחורייה ופורעה כדי לקיים בה מצות פריעה. אמרו לו: כשם שלא חסה על [כבוד] המקום, כך אין חסין על כבודה. אלא כל הנול ההזה מנולה, יחגרנה בחבל של מגג. רבבי אליעזר אומר, שני חגורים היה חוגרה, אחד למטה מדדיה ואחד למטה מדדיה.

ונראה שהפירוש הוא, שאוותם שני חבלים שמצויר רבבי אליעזר נועדו להבליט את דדייה, שיזו פריצות, ומתנוולת בכך, כשם שמתנוולת כשהכחן מגלה את ליבה ואת ראה. על כל האמור לעיל ניתן לטענו שבגדים הדוקים אמנים אינם צנועים, אך סוף סוף הגוף עצמו אינו מנולה ואין נראה דרכם. לנו כיוון שבחלק מהאברים מקובל לבוש בגדים הדוקים ואין הדבר נחשב לפריצות, אין זה משום גלוי ערוה, והכל תלוי במנגנון הגוף.*Cננד טענה זו, אפשר להוכיח שאף שאין לפני הדבר נראים, עדין נחשבת ראיית צורת הדבר לראייה.

כתבו במלכים א פרק ח, ח:

ויארכו הבדים וילא ראשי הבדים מן קקדש על פניהם הבדיר ולא יראו החוצה.

וכו בדברי הימים ב פרק ה, ט:

ויאריכו הבדים וילא ראשי הבדים מן הארון על פניהם הבדיר ולא יראו החוצה.

וביארו חז"ל את הסתירה בפסקוק במסכת יומא דף נד ע"א:

רב יהודה רמי: כתיב ויראו ראשי הבדים וכתיב ולא יראו החוצה - הא כיצד? נראיין ואין נראין. תניא נמי הци: ויראו ראשי הבדים... יכול יהו מקרעין בפרקota ויוציאין? תלמוד לומר ולא יראו החוצה. הא כיצד - דוחקין ובולטין וווצאיין בפרקota, ונראיין כשיידי אשה.³⁸

למרות שהבדים היו מכוסים בפרקota, הם נחשבו לנראים כיון שהיתה ניכרת בליתות צורתם.

ועדיין ניתן לטענו, הרי מצד שני נחשבו הבדים גם לאין נראים. אם כן מניין לנו שלגבוי ראיית ערוה אסורה גם אותה ראייה חלקית? התשובה לכך היא שайл בתר טמא, ומטרת צניעות הנשים היא שלא לגרום לגברים

³⁸ דרשת זו נמצאת גם בירושלמי מסכת שקלים פרק ו הלכה א וברירתא דמלאת המשכן פרק ז.

להרהור³⁹, והרי גם ראיית מיתאר צורת הגוף מביאה להרהור⁴⁰, וגם ראיית צורת השוק מביאה להרהור, כפי שיבואר בפרק הבא.

ויתכן שיש ללמידה זאת מהדין שעורוה בעששית אינה נחשבת למכוסה כדין צואה, ומסתבר שטעמא דקרה הוא משום שעדרין יש הרהור ויש קלון. וטעם זה קיים גם בראיית צורת העורוה, لكن גם זה בכלל "ולא נראה בכך ערות דבר"⁴¹.

גם אין לתמוה למה לא גילו חז"ל במפורש דין בגדים הדוקים, שהרי עד לעת החדשנה בה הוכנסו גניילו והגומי לביגוד, לא היו בגדים הדוקים, שכן בבד רגיל אי אפשר לנוע בהם בחופשיות. لكن אין לדיק מסתימת דבריהם כאילו לא אסרו זאת.

פרק ד: חומרת השוק

לכורך היה מקום לטעון שאיסור בגדים הדוקים אמר רך בירך או נגד הלב, ואילו בשוק די בכל כסוי ואיפלו הדוק, כיון שאינו מביא לידי הרהור ואין זוקק לצניעותשאר איברים.

אולי סבירה זו נסתירה מהגמרא במסכת מגילה דף יד ע"א, שם נאמר שאביגיל גילתה את שוקה, והלך דוד לאורה שלוש פרסאות. ופירש רשי: "ונתואה לה, ותבעה ולא שמעה לו". וכן כתוב התוספות: "נתואה לה דוד והלך באור חמימות שלוש פרסאות".

והרchipיו יותר בתלמוד ירושלמי מסכת סנהדרין פרק ב ה"ב:

gilat shukha v'helcu la'ora v'tafgosh otot - hokro kolom.

כלומר שדוד וכל חבורתו ראו קרי מרובה תאותם כשראו את שוקה.

וכן פירש בש"ת הרדב"ז חלק ז סימן כת:

³⁹ כן משמע במסכת כתובות דף עב: "אלילימה בשוק, דת יהודית היא... מחצר לחצר ודרך מבוי. וטווח בשוק. אמר רב יהודה אמר שמואל: במראה זרעוותיה לבני אדם." הרי שככל האיסור הוא במראה גופה לבני אדם, ובנסיבות שהם נמצאים שם.

ובמסכת נדרים דף מ ע"ב ובמסכת נדה דף סז ע"א אמרו שאביו של שמואל עשה לבנותיו מחלצות בימי תשרי. ופירשו הר"ן והריטב"א בפירוש אחד שהדבר היה לצניעות, כלומר שיכלولات לרדת ערוםות לטבול אך לא בפני גברים.

⁴⁰ סבירה כזו לעניין צילומים לא צניעים כתוב בש"ת יביע אומר חלק א או"ח סימן ז (יג): ולענין תמונה פוטוגרפיה, הנה לפי כל האמור תורה יוצאה שיש להחמיר גם בזה, דזיל בתחר טעם דהינו משום הרהור, והג' האיכא הרהור. וכמ"ש כן הגאון מהר"ץ בט' רב ברכות (תקלא"א ע"ב), שיש בזה איסור הסתכלות בעורוה.

⁴¹ סתם זכויות שלהם היו צבעוניות כמו שאמרו במסכת מועד קטו דף כז ע"א ועוד, והمرאה המשתקף בהם אינו ברור כזכוכית לבנה. גם לא חילקו בדיון בין עששית מזכוכית בעובי אחד לבין זכוכית פשוטה בעובי משתנה, למatters שהמראה הנשקי בעודה הוא מעוות. מכאן שגם ראייה חלנית היא בכלל איסור ראייה, ומסתבר שהוא הדין לראיית צורת הגוף בלבד, כיון שיש בה הרהור.

וכשפגעו בה וראו את יוֹפִיה נעשו כלם בעלי קריין כדייתא בירושלים.

כמו כן, במסכת נדרים דף ג ע"ב כתוב בפיירוש המוחץ לרשי':
ומן אשתו של טורנוטרופוט - אדון אחד ששמו רופוס, והיה מפטפט בדברי תורה
כנגד רביעי עקיבא, והוא עקיבא מנצחו בכל פעם, והוא אותו אדון מתביש, ובא
וסיפר לאשתו. אמרה לו: אני אפתחו ואכשילו, לפי שהיתה יפה תואר ביתר.
באתה אצלנו וגילה שוקה כנגדו.

ממעשים אלו מוכח שגilio השוק בהחלטת יש בו בכדי להביא להרהור ואך יותר מזה.
סתירה לסבירה שדין שוק קל יותר מדין שאר מקומות מסוימים, מצינו גם בדברי הט"ז
אי"ח סימן עה ס"ק א:
בטור כתוב וכן אם שוקה מגולה אסור וכו'. נראה שהוא קא משמע לנ', דאפיילו
באשתו ופחות מטפח אסור, שהוא מקום להלוד יתול משאל איירלים.

והעתיקו במשנה ברורה סימן עה ס"ק ז:
פחות מטפח - ואם השוק מגולה, יש אומרם דאפיילו באשתו ופחות מטפח אסור
לקרות נגדה, שהוא מקום להלוד יתול משאל איירלים.

גם הבהיר היטוב שם, ס"ק ג, העתיק את דברי הט"ז. מוכח מדבריהם, שלא רק שראיית
השוק מביאה לידי הרהור, אלא שהוא אף חמור מאשר אחרים.

אמנם כתוב הב"ח שם אותן ב':
ועוד נראה עיקר, דהסבירו מבחוון היה אכן לחוש כלל לגilio השוק, ואין צורך
לומר לגilio הרגל, ואפיילו באשת איש ליכא איסורא להסתכל בהן, דמן הסתם הן
מלוכחות בטיט וצואה ולא יגיע לידי הרהור, ולא דמי לאצבע קטנה דידיה של
אשה, דמסתמא נקיות הן, וכל שכן פנים DIGGU לידי הרהור אסור, מה שאין כן
שוק שלה, אי לאו דגלי לנ' קרא דערווה היא.

לדבריו, להו אמינה של הגمرا, השוק קל יותר מאשר אחרים ואפיילו הגליים. אלא
שלמסקנה נדרש הכתוב למד שוק חמור מהברים הגליים. וכואורה נראה שלדעתו
גם למסקנת הגمرا עדין השוק קל מאשר אחרים המכוסים.

אלא שנראה מכמה מקומות שהב"ח חוזר בו מדברים אלו.
א. בדבורי דלעיל רצה הב"ח לחלק על דברי הרשב"א בשם הראב"ד שהביה הב"י,
ולפרש באופן שונה למה נזכרה הגمرا להתייחס לשוק יותר מאשר אחרים. ואולם
תלמידו בעורת זקנים על השו"ע שם הביא בשמו זוכה את טעם הראב"ד.

ב. גם הט"ז תלמידו וחתנו סבר כנ"ל להיפך, שהשוק חמור יותר.
ג. בהගות הב"ח מגילה דף כד ע"א אותן ב', כתוב שכחן שאין לו בתים שוקיים, יש בו מושום
"זלא יראה בערך דבר" ואינו נושא כפיו. זאת אף שמדובר באיש.

ד. כתוב בב"ח יורה דעתה, סי' קצתאות ח:
אבל לענין איסורא, אפיילו עקבה ממש אסור להסתכל בו, וכל שכן שאר מקומות

המכוסים בה, דההסתכלות בהם מביא לידי הרגל עבירה טפי מעקה. וזהו שכתב רבינו [טור] ולא יסתכל "אפילו" בעקה וכו' ודוק.

כתב במפורש שאסור להסתכל בעקב אשה. וחזר בו הב"ח בזה לכל הפחות מחידשו בדבריו בא"ח "וain צrisk לומר לגלי הרגל, ואפילו באשת איש לייכא איסורה להסתכל בהן וממן הסתמס הן מלוכלות בטיט וצואה ולא יגיע לידי הרהור". הב"ח הזכר לחזור בו מtopic המוכח מלשונו הטוור.

וכו ממשע' במסכת דרך ארץ פרק עריות הלכה יג:

ר' אחוי בר' יאסיה אומר: כל הצופה בנשים סוף שהוא בא לידי עבירה. וחכמים אומרים: כל המסתכל בעקבה של אשה גוזרין עליו שהיה לו בנים בעלי מומין.

משמעות שאין מדובר באשתו, ולכו מדבר בעקב ממש.⁴²

ולכאורה הב"ח כתב את פירושו על אורח חיים לפניו יורה דעתה, שכן הוא מצוטט את דבריו על אורח חיים בפירושו ביורה דעתה סימן קכא אותן?

ובאורח חיים סימן תנ"א (קצג): הארכתי בזה בס"ד.

לפי זה דבריו ביורה דעתה נחשבים "בתרא" לדבריו באורת חיים, והלכה כמותם. אלא שבאורח חיים בסוף סימן צד כתוב:

ובioreה דעתה סימן ר' הארכתי בזה בקונטרס האחרון בס"ד עיין שם תמצא נחת.

אם כן יש כאן ראיות סותרות מה נכתב קודם. ואפשר ששפרטו לא נכתב כולל כסדר, או שחזור והוסיף בו דברים.

מכל מקום לעניין הלכה, הט"ז, הבאר היטיב והמשנה ברורה לא סברו לדברי הב"ח באורת חיים.

ועדיין ניתן לטענו שככל הרαιות דלעיל כוחם יפה לגבי זמנים עברו, ואילו כיום, כיון שدوا רבים והרגלו לראות שוק באשה, כבר אין היצור תוקף כל כך במראה זה. אלא שסוף סוף קבעו חז"ל הלכה "שוק באשה ערוה", ולמדו זאת מפסיק ולא מסברה, ולכן יש חובה בכיסוי, אך די בכיסוי בלבדו, אף שצורת הנוגף ניכרת. לסבירה זו גם צrisk להבחן בין כיסוי ערוה ממש, לבין כיסוי שאיראים המכונים ערוה, שאם לא כן קשה מה היה הקצף על אנשי דור המבול שהתרגלו ללכת ערומיים, כמו שאמרו במדרש תנומה פרשת נח במחודורת בובר סימן כו (ובמחודורת ורשא סימן יח):

⁴² ואין להקשות מהגמר במסכת נדרים דף ב ע"א:

רבי אחא ברבי יאסיה אומר: כל הצופה בנשים - סופו בא לידי עבירה, וכל המסתכל בעקבה של אשה - הוין לו בנים שאין מהוגנין. אמר ר' יוסף: ובאותו נדה. אמר רבי שמעון בן לקיש: עקבה דקנתני - במקום הטעופת, שהוא מכון נגד העקב.

כאן פירש רבי שמעון בן לקיש שהעקב אכן מרמז למקום הצניעות, אך זהו רק לפירוש שדברי רבי אחא ברבי יאסיה מוסברים על צופה באשתו (בבעל הנפש לראב"ד שעיר הפרישה סימן א הביא שיש מי שפירש שרבי שמעון בן לקיש עוסק אפילו באשתו שאינה נדה).

מעשה דור המבול פרשו איווב, שנאמר... ערום יליינו מפלֵי לְבָוֶשׁ וְאַיִן פְּסֹות בְּקָרָה
(איוב כד, ז)... היו מפשיטין את בגדייהם ומהלכין ערומים.

אך אין לקבל טענה זו, שכן אילו הסברה שאפשר להקל אם הורגלו הייתה נכונה, היה נכון להקל כמו בכיסויו אך גם ללא כיסוי כלל. וגם אין סבירה לחalk בין ערוה ממש לבין שאר איברים הטעונים כיסוי משומש ערוה. והיה צריך להיות הדין שהותר הכל כיון שהוחלש היצר במראות אלו. גם אין לנו לבדוקות קולות כאלו מסבירה ללא שיש לאותו חילוק מקור בדברי חז"ל.

עד קשה על טענה זו, הרי ישנים כוים בארץות שונות חברות אנשים, שהתרו לעצםם כל רשן, ורגילים ללקת במלבושים המינימלים האפשריים, ואם נכונה סבירה זו הרי שיצר הראייה היה צריך להחליש מאד אצלם, ולא היו מתרגשים כלל בראותם נשים, אך אלו מוצאים עצמם את ההיפך, וגם הינט הפרוציס ביוטר.

אלא שادرבה, חז"ל הורונו במסכת קידושין פרק ד משנה יד: "כל שעסקו עם הנשים לא יתייחד עם הנשים", ככלומר שמי שלאלתו עם נשים עליו להשמר יותר מיצרו, ולא כדי שניתנו היה לחשוב שadrבה, ליבו גס בהן ויצרו שקט. והטעם הוא כמו שאמרו בקהלת הרבה (פרשה א, יג): "אמיר ר' יודן בשם ר' איבר אין אדם יוצא מן העולם וחצי תאותו בידו", ובלשון הרמב"ן (בראשית כה, ח) "יש בידו מנה מתואה מאותים". כי אין היצר נחלש, אלא adrבה הוא נתחזק ומתאב עכשו ליותר, ולכן נראה הדבר כאלו הוא נחלש יחסית כלפי הגוראים היוטר חלשים.

ישנה סיבה נוספת לכך שרבים בימיינו אינם חשים שיוצרים נוקפם במראה שוק, למרות דברי חז"ל לגבי אביגיל ואשת טורנוסרופוס. שאמרו במסכת סנהדרין דף עה ע"א:

אמר רבי יצחק: מיום שחורב בית המקדש ניטלה טעם ביה וניתנה לעובי עבירה,

שנאמר: (משל ט, יז) **מֵימִים גָּנוּבִים יִמְפֻּקְוּ וְלִחְם סְתָרִים יִנְעַם.**

לכן, אין היצר נוקף כל כך בכל דבר הנחשב להיתר ואפילה בטיעות, ורק אחורי שלמדו האדם וכבר נקבע בלבו שהדבר הוא אסור - בבחינת "מים גנובים", היצר מתגדל עליו וממתיק בעיניו את הדבר.

כמובן שאין זה להצדיק ולטעו שעדייף שלא לפרסם את האיסור כדי להמעיט את היצר בזה. שכן בין כך ובין כך הדבר הוא אסור ומזכה להודיע ולהפריש, שוגגת תלמוד עלולה זדון (מסכת אבות פרק ד משנה יג). ורק בשיזוע בודאות שלא ישמעו לקל מוכחים אמרו הלהכה: הנה להם לישראל, מوطב שיהיו שוגגין ועל יהיו מזידין (שבת כמה ע"ב, ביצה ל ע"א, בבא בתרא ס ע"ב).

פרק ה: מכנסיים

מכנסיים, במקומות שאין דרך הנשים ללבושם, אסורים משום לא יהי כלי גבר על אשה (דברים כב, ח). אבל במקומות שדרך הנשים ללבושם, כגון בזמןנו, אין איסור בזה. אבל הפסיקים דנו האם יש לאוסרם בכל זאת מטעמים אחרים.

אמנם ש"ת צי' אליעזר חלק יא סימנו סב, וש"ת יביע אומר חלק ו יו"ד סימנו יד, כתבו שמכנסיים הם בגדי שחץ. אך מסתבר שכוננותם היתה לזמן כתיבת אותן התשובות, שרוב הנשים היו לובשות שמלה וחצאית, וכוכנת לובשות המכנסיים היה ברוח הנשים הפנימיסטיות להראות את עצמאותן ואת שחרורן כביכול. אך במקומות שדרך כמעט כל הנשים ללובש מכנסיים, כגון בזמננו, ודאי שאין מכוונות לשום שחץ.

לכוארה נראה שאין הבדל בין מכנסיים שאינם צמודים לגוף, לבין שרולי החולצתה, למשל. אבל יש מקום לומר שמדובר הירך הוא צנוע יותר ממגוונות אחרים, וכך יש בלבישת מכנסיים לנשים ממש חוסר צניעות. וצריך לברר אם יש מקור לסברה זו.

סוגיות סינר

כתב המאירי, שבת צב ע"א:

באמת אמרו: האשה הוגרת בסינר בין מלפניה בין מלאחריה חייבות. פירוש, שהאשה הוגרת בסינר, והוא בעצם סדין קטן לפנייה לצניעות שלא יראו שפולי מעיה. לכוארה כוונת המאירי היא, שעזרת תיקון שאשה תחגור מתחת לבגדיה סינר קטן נוסף, כי כדי לה רק שמלה אחת, פעם והוא מתකפלת בין רגליה וניכרת צורת שפולי מעיה. לפירוש זה מסתבר שהוא אכן שיש איסור בלבישת מכנסיים בלבד, שכן גם אם הם רחבים, דרכם להתקפל ולהצמד בין רגליה לפחות פעמיים.

אולי אי אפשר לפרש את המאירי כך, משום כמה קושיות.

א. לפירוש זה סינר משמעותו בעצם סינרים שלנו, שהוא בעצם יריית בעד שמונעת מן השמלת להתקפל אל בין רגליה. אולי המאירי עצמו פירש במסמך יבמות דף כד ע"ב: והיא הוגרת בסינר, והוא בגין שהנשים הוגרות לצניעות, והוא אצל הנשים כמכנסיים לאנשים.

משמעותו להעתיק את פירוש רש"י יבמות שם:

סינר - הוא בעצם מכנסים שהיו הנשים הוגרות לצניעות.

וכו פירוש רש"י בשבת דף צב ע"א:

סינר - בעצם מכנסים קטנים, וhograh אותו לצניעות.

וכו פירוש רש"י בבבא קמא דף פב ע"א:

סינר - דוגמת מכנסים קטנים.

מכאן המקור לדברי המאירי שהסינר בנשים כמכנסים לאנשים, ולא זהים להם ממש, ולכן שם "סינר" ולא "מכנסיים".

כפירוש רש"י מבואר במידרש שכל טוב (בובר) בראשית פרק יט, יא:

ואמרי' סינר מפסיק בין לבינה. אלו מכנסים קטנים שמניחים בין בשרם.

ב. המאירי עצמו פירש במסמך בבא קמא דף פב ע"א:

השביעית, שתהא אשה הוגרת בסינר בשעה שעושה מלאכתה, שאם לא כן שמא

תחוס על בגדייה ותחשוף שוליה והדבר מגונה.

כאן כותב במפורש שהחשש הוא שיחשפו מעורומי שוליה, שכן שחשפה על בגדייה שלא

יתקלקלו, תפshootו אותם או תפשליל אותם. ומסתבר שהזה גם פירוש דברי המאירי בשבת, ואכן מleshono שם "שלא יראו שפולי מעיה" משמע שלא יראה גופה ממש⁴³, שכן "שפולי מעיה" הוא כינוי לבית הרחם, כਮוכח במשנה במסכת נדה פרק ט משנה ח, וכך פירושו רשי"ו והברטנורא שם.

ג. אמרו בתלמוד ירושלמי מסכת מגילה פרק ד הלכה א:
הוא (עוזרא) התקין שתהא אשה חוגרת בסינר בין מלפנים בין מלאחריה. אמר רבי תנחומה בר חייה: מפני מה עשה שאירע, מעשה באשה שבעלתה קוף מדרךה ושלא כדרחה.

כלומר, שאירע מעשה באשה שנכנס קוף לביתה ובעל אותה, וכי למונע מקרים כאלה, תיקן שתלבש סינר. ומוכח מכאן שאין הכוונה שתחגור את הסינר תחת שמלה, שהרי גם ללא סינר, לא יוכל הקוף לבא עליה אם הייתה לבושה שמלה. אלא הכוונה היא שתקנו שלא תהא ערום לגמירות, אף בביתה כשאין עימה איש, אלא תחגור עצמה בין מלפנים בין מלאחריה. וכדברי הרמב"ס הלכות אישות פרק כד הלכה יג:
עורא תקן שתהיה אשה חוגרת בסינר תמיד בתוך ביתה.

סוגיות המזבח

אמרו במכילתא דרבנן ישמעה, יתרו, מסכתא' דבחדש, פרשה יא:
ר' ישמעאל אומר אין ציריך, והלא כבר נאמר (שמות כח, מב) ועשה להם מכנסי بد לכוסותبشر ערוה וגוו, ומה ת"ל אשר לא תגלת ערותך עלייו? שלא יפסע בו פסיעה גסה, אלא גודל מצד עקב ועקב מצד גודל.

וכו אמרו במכילתא דרבנן ישמעוון בר יוחאי פרק כ פסוק ככ:
ולא תعلלה בעמלות על מזבחיך - יכול לא יעלה, אבל מותר לירד? תלמוד לומר:
אשר לא תגלת ערותך עליו. יאמר זה, שאללו כן התייחס אומרים, יכול יהא מזבח קטן
ויעמוד בארץ ויקטריך? ת"ל: והעללה הכהן את העולה ואת המנחה המזבחה (ויקרא
יד, כ). אם כן למה נאמר ולא תعلלה בעמלות? שלא יעשה לו מעילות. אשר לא
תגלת ערותך עליו - מה אני ציריך? והלא כבר נאמר ועשה להם מכנסי بد לכוסות
بشر ערוה (שמות כח, מב). מה תלמוד לומר אשר לא תגלת ערותך עליו?
שכשתעללה למזבח, לא תהא פוטע פסיעה גסה אלא מהליך עקב מצד גודל.
למרות שהכהנים לבושים במכנסים, עדין יש להם איסור "לגלות את ערונותם" על גבי
המזבח.

מכילתא זו ניתנו לדיק לכאורה לשני כיוונים סותרים. בתחילת הקשו היכן יכולה
כל להיגלות ערונות הכהנים, והלא הם לבושים במכנסים. מקושיה זו משמע שלבושים
המכנסים הוא לבוש צנוע לכל דבר⁴⁴. אך במסקנה אמרו, שאמ פושעים פסיעה גסה,

⁴³ וכן פירושוenganziklopedia תלמודית כרך ח, [דת יהודית] טור כג הערכה 77.

⁴⁴ וייתר מפורש בלשון התנחומה (ורשות) פרשת משפטים סימן ו:

התורה קוראת לכך "גilio ערוה". ולכן צריך ללמד מכאן שאין די צניעות בלבוש מכנסיים, אם פוסעים פסיעה גסה.

לכארה אפשר לישב, שהקושיה הייתה שהמכנסיים סוף סוף מכיסים את הגוף, והתשובה היא שעדיין אין זה צנוע, מכיוון שעדיין מחייב מבנה גופם בפיזוק הרגלים ניכר ובולט (כעון הלשון בשוו"ת צץ אליעזר חלק יא סיימון סבו).

אך קשה על פירוש זה, למה לא התקינה תורה לכהנים מכנסיים רחבים הרבה יותר – כעון בותונת או חצאית, רחבה מלמעלה ואוטומה מלמטה וקשוורה סמוך לברכיים, ובמכנסיים כעון אלו יכולו לפסוע ולרוץ כחפות⁴⁵, ולא היה ניכר מבנה גופם, והצניעות הייתה נשמרת.

עוד קשה, שפסק הרמב"ם בספר המצוות מצוות לא תעשה פ: וככל מי שפצע פסיעה גסה על המזבח עד שיגלה עדות עליי – לוכה.

ולפירוש הנ"ל לא מובן שיעור זה של "עד שיגלה ערתו עליו", שהרי מצד אחד גם בפסיעה גסה אין ערתו מוגבלת כלל שהו לבוש במכנסיים, ומצד שני גם בפסיעה קטנה ואפילו בשעת עמידתו, פני המזבח "רואים" את מכנסיו بعد לפתח הכתונת מלמטה.

אלא צריך לפרש שגם למסקנה יש כסוי ערווה מלא ע"י המכנסיים, אלא שעדיין אסורים לעלות במעלות, שכן יש איסור בעצם ביצוע "פסיעה גסה", מפני שהוא דומה לגilio ערוה. וכן ממשען בלשונו רשי"י שמות פרק כ, כב:

להחבת הפשיעות קרוב לגilio ערוה הוא, אתה נהוג בהם מנהג בזין.

ועדיין צריך לברר מהו הגדר המדויק של אותה פסיעה גסה – הרחבות הפשיעות. לכארה ניתן לפרש שפסיעה גסה כאן היא ריצה, וכפירוש ביטוי זה בכמה מקומות בש"ס וברמב"ם. וכך שמצינו שרצוי כהנים על גבי המזבח, במסכת יומא פרק ב משנה ב:

מעשה טהיר שניהם שווין ורצין ועולין בכבש...

איו הוכחה מכהנים אלו שזו התנהגות נאותה, שכן הם עשו שלא כהוגן כמובואר בהמשך שם:

"ותנא: אשר לא תגלה ערותך – וכי ערותן של כהנים מגולות היו? והלא כבר נאמר (שמות כח) ועשה להם מכנסי בד?".

מפורש שבמכנסיים נחשב שלגמרי אינו מגולה. וכך הוא לשון המקור, שמות רבה פרשה ל, ב: " וכי ערותן של כהנים היה מגולה? והרי כתיב ועשה להם מכנסי בד לכיסותبشر ערוה".

אמנם עוזיין אפשר לפרש שכונות המדורים להקשוח: " וכי ערותן של כהנים מגולות ממש?" וכמו הלשון שנקט בה רשי"י

שמות פרק כ, כב: "ואף על פי שאינו גלי ערוה ממש, שהרי כתיב ועשה להם מכנסי בד".

⁴⁵ ניתן לדוחק ולומר שלא עשו כן כיון שאינו נוח, שהרי בשאר המקדש היו הכהנים רצים, כמובואר בכמה מקומות, וגם לא היה מקובל לבוש צזה.

...וְדַחֲף אֶחָד מֵהֶן אֶת חֶבְרוֹן, (וּנְפַל) וִנְשַׁבְּרָה רַגְלוֹ. וְכֵן שָׁרָאו בֵּית דִין שְׁבָאֵין לִידֵי סְפִנָּה...

מכל מקום יש ראייה שלכל הפחות בנשים ריצה אינה חוסר צניעות, שכן מצינו ברבeka וברחל הצדיקיות שנגנו כו: וquamhar ותפער בדה אל השקת נעלץ עוד אל הבאר לשאוב ותשאוב לכל גמליו (בראשית פרק כד, כ).

וילץ הנער ותפער לבית אופה בדברים האלה (שם כח). ויגד יעקב לרחל כי אמי אביה הוא וכי בו רבקה הוא נעלץ ותפער לאביה (בראשית פרק כט, יב).

ואף בנסואה מצינו כו, בספר שופטים פרק יג, י: וquamhar האשה נעלץ ותפער לאישה, ותאמיר אליו: הגה נראה אליו האיש אשר בא ביום אלך.

ודוחק לפרש שכל ריצות אלו וכן ריצת הכהנים פירושן הליכה מהירה אך בצדדים קטנים - עקב הצד גודל.

אלא שמדובר לשון המכילתא "לא תהא פושע פסיעה גסה אלא מהלך עקב הצד גודל" משמע שכל הרחבת הפסיעות יותר מעקב הצד גודל אסור על גבי המזבח, ולא ריצה בלבד.

והענין מתבادر מתוך הירושלמי ברכות פרק א הלכה א (הובא בסדר רב עמרם גאון - סדר תפילה):

ומתפלל צריך להשווות את רגליו. תרין אמרין - רבוי לוי ורבוי סימון, חד אמר: כמלאים, וחדר אמר ככהנים. מאן דאמר ככהנים - לא תעלה במעלות על מזבח, שהיו מהלכים עקב הצד גודל ונוגדל אצל עקב. ומאן דאמר כמלאים - ורגליהם רגל ישרה.

משמע שעצם פיסוק הרגליים הוא גנאי ולכן איןנו קיימים במלאים. וכן הכהנים היו מהלכים רק עקב הצד גודל, ורק כך אינו הערווה "נגלית" בין העקב לגודל. אס כו, יוצא שזו צניעות יתרה שנדרשת על גבי המזבח, ואינה נדרשת במקום אחר, ואורבה,ASA שמהלכת עקב הצד גודל - נחشب הדבר לפריצות, כמו שדרשו במסכת יומה דף ט ע"ב (ובמסכת שבת דף סב ע"ב⁴⁶):

הלוך וטפוף תלכנה - שהיו מהלכות עקב הצד גודל.⁴⁷

⁴⁶ בשבת הגרסה היא "וַתַּלְכֵן נטוּיות גְּרוּן - שְׁהִיו מַהֲלָכוֹת עַקְבָּן בְּצֵד גּוֹדֵל". והגרסה ביוםאי מובנת יותר, שהרי "נטויות גרוון" אינם הקשור לצורת תנועת הרגליים.

⁴⁷ הרמב"ם בהלכות דעתות (פרק ה, ח) כתוב: "לא ילך תלמיד חכם בקומה זקופה וגוון נטוין שנאמר ותלכна נטויות גרוון ומשקרים עיניהם, ולא יהלך עקב הצד גודל בנחת כמו הנשים וגשי הרוח, כענין שנאמר הלוך וטפוף תלכנה ורגליהם תעכסנה". משמע מדבריו שהפוגם שבהלך כזו היא גסוח הרוח (גאותה, שחצנות), ולא חוסר צניעות. אך

סוגיות המרכיב

אמרו במסכת פסחים זף ג ע"א:

תניא דברי רבי ישמעאל: לעולם יספר אדם בלשון נקיה, שהרי בזב קראו מרכיב
ובאהה קראו מושב.

פירוש רש"י:

בזב כתיב (ויקרא טו) וכל המרכיב אשר ירכב, ובאהה כתיב (שם) או על הכליל אשר
היא יושבת, לפי שאין הגון להזכיר רכיבה ופיסוק רגלים באשה, ואף על פי
שהמרכיב והמושב שוין בשניהם.⁴⁸

עוד אמרו שם:

ובאהה לא כתיב בה מרכיב ? והכתיב (בראשית כד) ותקם רבקה ונערותיה ותרכבנה
על הגמלים ! התם משומם ביעתותא דגמלים אורחאה היא... והכתיב (שמואל א' כה):
והיא רכבת על החמור ? התם משומם ביעתותא דלייליא - אורחאה הוא. ואיבעית אימא:
משומם ביעתותא דלייליא - ליכא, משומם ביעתותא דודד - איכא. ואיבעית אימא:
בעיתותא דודד נמי ליכא, משומם ביעתותא דהר איכא.

לכאורה לא מובן תירוץ הנגמרא שדרך הנשים לרכוב כך בלילה וכדומה. זה מתרץ למما
עשתה כך, אך למה הזכיר הפסוק לשון זו אם "אין הגון להזכיר רכיבה ופיסוק רגלים
באשה"?

אלא שפירוש דברי רש"י הוא, שרכיבה ויישיבה שווים הם לעניין דין הטומאה, וכך על פי
כו לימדנו הפסוק דרך ארץ, שבמידת האפשר על האשה לבקר ישיבה צנואה על פני
רכיבה בפיסוק רגלים. ולכו אף שהפסוקים מתארים מקרים בהם רכבו נשים, מכל
מקום כיון שבתאות הלוות טומאה היה אפשר לנוקוט או דוגמה של ישיבה או דוגמה
של מרכיב, העדיף הכתוב להתבטה בדוגמא הצנואה יותר.

יוצא מהסוגייה שאין זה צנוע שאשה تركב על בהמה, אלא אם כן היא פוחדת מהגבוה,
מהלילה, או מדובר אחר. וראוי להתרחק במידת האפשר אפילו מהתבטאות ומהזכרת
ענין זה.

ועדיין יש שני אפשרויות בביורו חוסר הצניעות שברכיבה.

אפשר שמדובר שאשה הצעתה בשחננות יש בזה גם חוסר צניעות, וכמשמעותה הנגמרא
שחתיא אותן בנות ציוו היה בחוסר צניעות.

ורש"י בשבת שם פירש: "למעט בהילוכם, שהיו מסתכלין בה". לדבריו הפריצות אינה
בסוגנון ההילוך אלא באירועים שבה שונעדה לאפשר שיביטו בהן.

⁴⁸ לכארה ניתן היה לפרש בשונה מרש"י: שחוסר הצניעות ברכיבה אינו בפיסוק הרגלים,
אלא משומם שהאשה הרוכבת צריכה להגביה את שמלהה כדי שתוכל להפריד את רגליה,
וז' מתגללה שוקה, וכך שדרשו שכך קרה באביגיל. אך פירוש זה דחוק, שכן שיכולה
היא ללבוש שמלה רחבה מאד, כך ששוקה תישאר מכוסה, אין לנו לתלות שרבקה
ונערותיה רכבו כולם בחוסר צניעות.

הביאור הראשון הוא, שההקפדה היא על כך שמתגללה הרווח שבין الرجلיים, עקב היותו סמוך למקומות הערווה. לפי פירוש זה, כדי רכיבה על בהמה כך דין רכיבה על אופני גברים, כיון שהמושב והכידון מחוברים במעט (רמו), וכך דין לבישת מכנסיים, שגם בה מתגללה הרווח בין الرجلיים. מצד שני, לפירוש זה האם הרכבת תכסה את רגליה בשמיכה, רכיבתה מותרת, שהרי לא מתגללה הרווח שבין الرجلיים, כמו באשה הלבושה בשללה וחולכת בדרך.

הביאור השני הוא, שההקפדה היא על ישיבה ברגליים מפסקות מסוימות ההרהורים שתונוכה זו מזיכה, וככלשון הכתוב ביחסיאל פרק טז פסוק כה: "וַתִּפְשַׁקֵּ אֶת רְגִלָּךְ לְכָל עֹבֵר"⁴⁹. לפירוש זה כיסוי الرجلיים בשמיכה לא יועיל כיון שגם ניכרת צורת ישיבתה. מצד שני, לפי פירוש זה רכיבה על אופניים צרות תהיה מותרת, מפני שאין בה פיסוק רגליים רב. וכן לטעם זה לבישת מכנסיים תהיה מותרת, מפני שהרגליים אינם מפסקות במידה ניכרת.

מהגמרא דלעיל ניתן להביא ראייה לפירוש השני, שכן לפירוש הראשון קשה: כיון שרבקה ונערותיה נאלצו לרכיב דרך ארוכה על גמלים, מודיע לא התקינו לעצמם שלמות רחבות מאוד, או כיסוי שמיכה, שאז הרכיבה מותרת לפי הפירוש הראשון. לבארה ניתן לתרץ שרבקה ונערותיה אמנס עשו כך, ואף על פי כן המרכיב מגונה כיון שאין רוב הנשים נזהרות בכך.

אך קשה מאד לפרש כך, שאם כך לקויות הגמורה: "והכתיב: - ... ותרכבנה... והכתיב: - ... והיא רכבת", היה לה לתרץ שודאי נזהרו להצטנען, ולא כמו שתירצה שאננסות היו. עוד קשה, שההקפדה אפילו על הזכרת לשון רכיבה, משמע שדי במחשבה על כך להביא להרהור, ולא שרכיבה כזו רק גורמת דרך אגב לראיית מראות לא צנועים, וגם זה רק אם אינה מצטנעת.

יוצא מכך, שאין להביא מגמרא זו ראייה לעניין מכנסיים.

טעם החשש

בבארו את הגנאי שבמכנסיים, כתוב בש"ת ציז אליעזר חלק יא סימן סב: בפייסוק الرجلים דמיינכרי ובהבלט מהצוב מבנה גופם.

לכארה לא מובן: בשרוולי החולצה, אם איןם צמודים לגוף, בוודאי אין חשש. אם כן, מה הסברה שמכנסיים שאינם צמודים לגוף חמורים מהם? הרי גם בשרוולים אפשר לומר שהם מבליטים את מהצוב הגוף?

אלא נראה שכוונתו היא שטוע האיסור הוא, שהמכנסיים נצמדות פעמים רבות לגוף, בזמן מתייחסם בשעת ישיבה וכדומה, ואז אכן מובלט מהצוב מבנה הגוף, וכן שנتابאר לעיל בעניין בגדים צמודים. ואילו השמלה, גם כשהיא נצמדת מצד אחד, שתי الرجلיים נראות כאיבר אחד, ואין ניכרת צורת الرجل.

⁴⁹ ישנים תרגילי התעמלות המכונים "שפגת בנינים" ו"שפגת בנות". גם שימושות שמות אלו היא שצנוו יותר לבנות שלא לפסק את רגלייהם.

פרק ו: חגורה

האם מותר לאשה לחגור חגורה? יש מקום לסבירה שהחגירות חגורה היא דרך גברים בלבד, והנשים נהגו לא לחגור חגורה, אולי משום חוסר הצעינות שבhalbת אברי הגוף. אם נכוונה סבירה זו, מסתבר שהוא הדין של בגד הצמוד במקומות המתננים נחשב בלתי צנוע.

ראיות לאיסור

אכן, יש כמה מקורות שמשמע מהם שהחגירה היא מנוגה לגברים דוקא. נאמר באיוב פרק לה, ג ובפרק מי, ז:

אָזֶר נָא כְּגֹבֵר חַלְצִיךְ.

ופירש מצודת ציון:

אָזֶר - חַגּוֹר. חַלְצִיךְ - מַתְנִיךְ.

מדרש רות רבה, פרשה ז, ב, אומר:

ויאמר הבני הפטחת [אשר עליך] [רות פרק ג, טו] – הביא כתוב. מלמד שהיה מדובר עמה בלשון זכר, שלא ירגיש בו בריה. *וְאַחֲזֵי בָה וְתַאֲחֵז בָה* – מלמד שהנרה מתניה עצル.

במלכים ב פרק ג, כא, נאמר:

וְכָל מֹאָב שָׁמְעוּ כִּי עַל הַמְּלָכִים לְהַלְׁחֵם בָם וַיָּצְאֻיּוּ מִכֶּל חַגּוֹר חַגּוֹר וְמַעַלָה וְיַעֲמֹדְוּ עַל הַגְּבוּרָה.

ומפרש הרד"ק:

מִכֶּל חַגּוֹר חַגּוֹר – כתרגומו, מכל אסורי סייפה.

והרב"ג מפרש:

מִכֶּל חַגּוֹר חַגּוֹר וְמַעַלָה – ר"ל כל מי שרואין לחגור חגורה להלחם.

מכאן, שהחגירות חגורה היא דבר שמיוחד ליווצאים למלחמה, ואמרו במסכת קידושין דף ב ע"ב: "דרכו של איש לעשות מלחמה ואין דרכה של אשה לעשות מלחמה".

במסכת סוטה דף ט ע"א, נאמר על הסוטה:

היא חגורה לו בצלול, לפיקך כהן מביא חבל המצרי וקושר לה למעלה מדדייה.

מכאן קצת משמעו שבחברת חגורה ע"י אשה יש חוסר צניעות, שכן הצלול מוזכר בש"ס במקומות רבים⁵⁰ כסותם חגורה. אלא שהגרסה בתוספתא סוטה פרק ג, ד, היא:

הִיא חַגּוֹר לֹו בְּצִיצִים.

ואפשר שמדובר בסוג מיוחד של חגירה, שיש בה פריצות. עוד יש לישב, שהיא נענתת גם על התקשויות בפנוי שאין בהן פריצות ממש.

בישועיו פרק ג פסוק כד יש רשימה של בגדי נשים שלבשו בנות ציון שחתאו בפריצות:

וְהִיא מִתְחַמֵּת בְּשָׁם מַקְיָה וְמַתְחַמֵּת לְגַזְלָה נַקְפָּה וְמִתְחַמֵּת מַעַשָּׂה מַקְשָׁה קָרְתָּה וְמִתְחַמֵּת פְּלִינְגָּל מַתְחַגְּרָת שָׁק בַּי מִתְחַמֵּת יְפִי.

והגמרה במסכת שבת סב ע"ב פירושה את הפסוק כד:

⁵⁰ שבת סב, שבת קה, עירובין קג, פסחים נה, סוטה ח, זבחים יט, מנחות קט.

ותחת חgorה נקפה - מקום שהיו חgorות בצלצל, עשה נקפים נקפים.
ופירש שם רשי:

צלצל - בנדיל [רצואה, חgorה] נאה. נקפים - חborות.

כלומר, אותו בנות ציוו נעשו מידה כנגד מידה, ונתמלאו פצעים דוקא במקום שחוgroו את הצלצל הפרוץ.

וכו כתבו המפרשים על הפסוק שם. הרד"ק כתוב:
נקפה - יהיה הבשר נגוע ומכה שלא יוכל לחgor עליו. פתיגיל - חgorת nisi רחבה.

וממצודת דוד מפרש:

ותחת חgorה - במקום שהיו חgorות שם בחשבי פאר, שמה יהיה שבירה ורציצה.
ותחת פתיגיל - במקומות שהיו חgorות בחגדלה של פאל, שמה יהיה מהgorת ש**בקבור הצעיר והאבל**.

ובמצודת ציוו מרחיב:

פתיגיל - חgorה רחבה של nisi. ואין לו דומה. ויתכן שהוא לשון מרכיב, כי פטי הוא תרגומו של רחוב, כי ירחיב ה' את גבולך" (דברים יב) - תרגם אונקלוס ופתאי. וגיל הוא עניין שמחה, כי הדרך לחgor בה בשמחות, לרകד בה במחולות. או הוא מלה מרכיבת, לשון פטיל גיל, רצה לומר אבנט הנעשה מפתחים (ועיין בתוי"ט בעדיות פרק ג). ופטיל עניינו חוט כמו פטיל תכלת (במדבר טו). וגיל עניינו אבנט, לשון הגליאנים הנאמר לעלה.

לכוארה ניתן היה להבין ממקורות אלו שהנשים לא נהגו לחgor חgorות, ויש בזה חשש פריצות.

ראיות להיתר

מצד שני, מצינו כמה מקורות אחרים שמקורם בהם שמנת סתם נשים היה לחgor חgorות. לשון חגירה באשה כתובה במשלי פרק לא, זא:
חגירה בעוז מתניתה.

חז"ל והמפרשים פירשו בעוז - בזריזות. לפי פירושם, אין קשר בין זה לענייני צניעות. אך אפשר לפירוש: **חגירה בעוז** - היינו חגירה מאמצת, בכח, וכמו בסוף הפסוק ותאמץ זרעותה, להרבבות זריזות; והרי בחגירה מאמצת מובלעת צורת גופה, ולכוארה יש בכך חסר צניעות, ובכל זאת הדבר מותר. אפשר לדחות ראייה זו, שכן אפשר לפרש שכshawgorת את עצמה כך, היא מוסיפה לבוש נוספת מעל החgorה, לצניעות.

אמרו במסכת מנחות דף קט ע"ב:

אמר לו [שמעון לוחני אחין]: בא ואלמדך סדר עבודה. הלבישו באונקלוי וחגורו בצלצל, העמידו אצל המזבח. אמר להם לאחיו הכהנים: ראו מה נדר זה וקיים להובתו, אותו היום שאשתמש בכהונה גדולה אלבויש באונקלוי שליכי ואחgor בצלצל שליכי...

מוכח מהגמרה כאן שהצילצול שהזוכר לעיל בעניין סוטה הוא חgorה נאה של נשים. ומוכח שחgorים אותו מעל הבגדים, שכן יכלו הכהנים לראותם. משמעו שモතר לאשה לחgor חgorה. אמן ניתן לדחות שאהובתו זו אשתו, והיתה חgorה צילצול רק בחדורי חדרים, אלא שהוא עצמו חgor אותו בגלוי.

בין חובות האיש לפרנס את אשתו מזוכר במסכת כתובות פרק ה משנה ח: ונותן לה בפה לראשה וחgor למתניה.

הרי שכל אשה זוקקה לחgorה. אפשר לדחות ראייה זו, שהיו נוהגות לבוש בגדי נספ' מעל החgor.

אך בהלכות כתמי דם נזהה אמרו במסכת נזהה פרק ח משנה א: ראתה על חולקה, מן החgor ולמטה - טמאה. מן החgor ולמעלה - תורה. מוכח איפא שגם נשים נהגו לחgor חgorה, וכיון שהמשנה מביאה זו בדרך אגב שכך דרך הנשים, מסתבר שאין זה שום פריצות. ומהגמרה שם מוכחה שלא היה לבוש אחר המסתיר חgor זה, שכן אמרו בגמרא שם, במסכת נזהה דף נז ע"ב: כgon שערבה בשוק של טבחים. על בשרה - מגופה אתה, די מעלה אתה - על חולקה מיבעיליה אשתחוו.

כלומר שאם יפול עליה דם מהשוק, يتלכלך חולקה מבוחץ. הרי שלא לבשה בגדי אחר מעל החלוק, ואם כן, החgor שקוור את החלוק היה גלי ואין מעליו בגדי נספ'. ולא מסתבר כלל לפרש שחgorת את החgor על גופה מתחת החלוק, ללא תועלת.

הספרא שמיini פרשה א (ד"ה ויהי ביום), אומר: ומשל למלה שבעש על אשתו והוציאה. לאחר ימים נתרצה לה. מיד חgorה מתניתה, קשרה כתיפה, והיתה משמשת אותו יותר מדאי.

משמעות מותניים לפני עבודה מצויה באשה כמו חגירה באיש לפני קרב.שוב, אפשר לדחות שהאה לבושת נספ' מעל החgorה. בדין שעורי כלים לקבל טומאה, אומר התוספთא, כליט, בבא בתרא, פרק ה הלכה יז: שירי פסיקיא - כדי לחgor על מותנה של קטנה.

המשמעות היא שלאחר שנקרעה אותה חgorה - פסיקיא, הדרך הייתה להשתמש בשירותה לחgorותليلות קטנות.

בראשית דבה, פרשה יט, ו, נאמר: ויעשו להם חgorות - א"ר אבא בר כהנא: חgorה אין כתיב כאן, אלא חgorות. חgorות, אסטכיוין, גליון, סדינים, כשם שעושים לאיש, כך עושין לאשה, צילצין, קולסין, סכניין.

בנוסח תיאודור-אלבק הגירסה היא: צוצלין, קולסין, סכין.

"סבירין" הוא סבכה לראש. אדם וחוה התכסו לשם צניעות, ואף על פי כן חgorה חוח את

הצילצליון בלבד בגד מעליו (שהרי הפסוק מזכיר רק חגורות ולא בגד אחר). הרי שאינו נחשב בגד פרוץ.

באגדות של דורשי רשומות (אוצר המדרשים, איזונשטיין), עמוד צה (ד"ה וילכו שלשת ימים), נאמר (בשם מודרש הגadol הוצאה שכטר, שצא):

דבר אחר: אם כן למה זה אנכי - דורשי רשומות אומרים: אמרה רבקה לפניה הקב"ה: רבש"ע, אם כן עתיד עשו להרוג ולכלות אידיiri חכמה שהן עתידין להיות מבניו של יעקב, מי יאמר לפניך על הים זה אליו ואנו הוו, ולמי תאמר על הר סיני אנכי ה' אלקיך. מיד חgorה מתניה ועמדה בתפלה.

המדרש מתאר שרבקה חgorה מתניה והתפלה, ללא לחשוש שאין זה דרך הנשים או שיש בזה חוסר צניעות.

והר"ש משנץ התיר לנשים לחgor אפילו חgorה של צמר על מלבוש של פשתן וחלק בכך על הריבכ"א, כמובא בספר אור זרוע ח"א הלכות כלאים סימן שע: השיב ובינו שמשון: אמרת בני, שאחי אסור לנשים לחgor חgorה של צמר על מלבוש של פשתן. מההיא דירושלמי דף' בתרא דכלאים. תמהני אם אמר דבר זה מעולם. ואתה לא הודיעני ראייתו, ואומר אני אדרבה מוכחהatum.htm התם דשתי.

אמנם ניתן לומר שלא התיר אלא כאשר החgorה הדוקה, שהרי גם לעניין הלכות כלאים הדין הוא (רמ"א, יורה דעתה, סימן ש, סעיף ד) שמותר ללובש בגדי צמר ובגד פשתן זה על גבי זה, רק בתנאי שיש אפשרות לחלוץ את הבגד התחתונו ללא להסיר את העליון. כמו כן מותר בעל האור זרוע ח"ב הלכות שבת סימן פד, ו, את מנהג נשי זמנו לחgor שתי חgorות בשתי בגדים וליצאת בהן לרשות הרבנים בשבת:

אבל שתי חgorות בשתי בגדים מותר שכן דרך הנשים והזקנים לעשות כן.

כמו כן, מזכיר שבלי הלקט (כמו בא בית יוסף אורח חיים סימן שא, לו) שבדורו, בזמן הראשוניים, היו הנשים חgorות חgorות שונות, והוא מבחין ביניהן לעניין ההיתר לצאת בהן לרשות הרבנים בשבת:

הני נשוי דיין שיש להם כתנות שלובשות אותן, ובهما המינינים תפורים לחgor מתניהם, ולאחר כך חgorות עוד חgorה של nisi או של כסף - טוב להם שלא תחgorנה המינini הכתנות, ודין להם בחgorה של nisi או של כסף. והמינini הכתנות אינם חשובים ממשי, כיון שהם מחוברים בכתנות - בטל לגביהו.

וכו מזכיר הברכי יוסף, אורח חיים סימן שא שירוי ברכה אותן ד, שכן המנהג בימיו, בזמן האחרונים:

הגגה. ויש אוסרים שתי חgorות וכו'. ולסבירה זו, הנשים שלובשים כתנות ובה המינינים תפורים לחgor מתניהם, ואח"כ חgorות עוד חgorה של nisi או כסף, טוב להם שלא תחgorנה המינini הכתנות, ודין להם בחgorה של nisi או כסף. והמינini הכתנות לא חשובי ממשי, כיון דמחוברים לכתנות בטילי לגביה. הרוב מהראי"ל וואלי בהגחותי כי. ואני אומר כיון דכיוון להני נשוי לביתיו, וכל אשה חgorה בעז

מתניה יומם יומם בהמיini הכתנת מתחת לחגורת כסף, גם בשכת שירותא לגבייהו, דהכי ארחייהו, ושרי לכ"ע.

לטיכום: גם נשים היו רגילות לחגור חגורות, ולא מצאנו שיש בכך חשש איסור.

פרק 2: צניעות באיש

אמרו במסכת יבמות דז סג ע"ב:

אמר נבל בלבו אין אלהים [השחיתו החעיבו עליליה אין עשה טוב] (תהלים יד, א ותהלים נג, ב) - במתניתא תנא: אלו אנשי ברבריא ואנשי מרטנאי שמהלclin ערומים בשוק, שאין לך משוקץ ומהותב לפני המקום יותר ממי שהלך בשוק ערום.⁵¹

ובספריו דברים פיסקא שכ:

ואני אקניאם بلا עם, אל תה קורא بلا עם אלא בלוי עם, אלו הבאים מתוך האומות ומלאכיות ומוציאים אותם מתוך ביתיהם. דבר אחר: אלו הבאים מברבריא וממרטנאי ומהלclin ערומים בשוק. אין לך אדם בני ופוגם בעולם אלא המהלך ערום בשוק.⁵²

⁵¹ אמרו בתוספתא ברכות פרק ב הלכה יד: הרוי שהיה עומד בשדה ערום או שהיה עוזה מלאכתו, הרי זה מכסה את עצמו בתבן ובקש ובכל דבר וקורא, אע"פ שאמרו אין שבחו של אדם להיות עומד ערום.

ולשון 'אין שבחו של אדם' מורה שמכל מקום אין בוזה איסור. כמו שמצאנו לשון זו בעניין אחר בתוספתא סוכה פרק ב הלכה א: שלוחי מצוה פטורין מן הסוכה, אע"פ שאמרו אין שבחו של אדם להניח את ביתו ברgel. מעשה בר' אלעאי שהלך אצל ר' לייזר ללוד. אמר לו מה זה אלעאי, אי אתה משובתי הרגל? לא אמרו: אין שבחו של אדם להניח את ביתו ברgel, ממש שנאמר ושמחה בחגג. אלא שמדובר שהייה עומד בשדה, במקום שאין אנשים מצויים, ואילו בגמרא ביבמות מדובר בשוק, במקום עם רב.

⁵² הלשון במודרש תנאים לדברים פרק לב פסוק כא: ואני אקניאם بلا עם - אל תה קורא כן אלא בבלוי עם. אלו שען באין מברבריא ומאלילה שען מהלclin ערומים בשוק, שאין לך משוקץ ומהותב ומבוהה לפני המקום יותר ממי שהלך ערום בשוק.

וראה באליהו רבה (איש שלום) פרשה כת: אנשי מבול גסות רוח היהנה בהן ובה נעררו מן העולם, שנאמר ויאמרו לאל סור ממןנו [וגו'] (איוב כא, יד). מה היו עושים? היו פושטין בגדייהן ומניחין על גבי הארץ, והולclin ערומים בשוק, שנאמר ערום הלכו מבלי לבוש (איוב כד, ז). הקב"ה מציפן (בזיקים) [בזיקים] על פניהם האדמה, שנאמר כל הוא על פניהם וגוי, [ואומר] גורו לכם מפני חרב וגוי (איוב יט, כט), אל תיקר שدون אלא שדין, שיש דין למעלה.

כתבו הרמב"ם הלכות עדות פרק יא הלכה ה והשלוחן עורך חושן משפט סימנו לד, יה: הבזויין פסולין לעדות מדבריהם, והם האנשים שהולכין ואוכליין בשוק בפני כל העם, וכogenous אלו שהולכין ערומים בשוק בעת שחן עוסקין במלאתה מנולת, וכיוצא באלו שאין מקפידין על הבושת, שכל אלו חשובין ככלב ואין מקפידין על עדות שקר.

לכאורה ממשמע שלמרות השיקוץ והתייעוב, אין בהליך ערום בשוק איסור ממש, שאליו היה בזה איסור גמור ואףילו דרבנן, היה POSSIL לעדות כדיין כל עובר על איסור, ולא היה צריך בטעם שחשובין ככלב. אך אפשר שהאיסור גמור, ולמרות זאת איינו POSSIL לעדות כיון שאין בו מלכות דאוריתא או דרבנן. אי נמי נפקא מינה بما שאינו יודע שיש בזה איסור, שאז לא היה POSSIL אילולא שחשוב ככלב.

המיקום המכונה באיש "ערווה", ככלומר שऋיך להצניעו, מפורש במקרה בשם פרק כת, מב:

לכטות בשר ערוה - ממתנים ועד ירכים.

כלומר מהמתנים ועד לתחלת הברכתיים מלמעלה. כמו שתתבادر לעיל בחילק א' פרק טו בעניין מכנסי הכהנים.

אין הפירוש שהומתו כעונש על גסותם, אלא שימושם גסותם לא חששו לעבור על האיסורים שבונשם נ.ukrho מון העולם.

סיכום

- א. האיש צריך לכסות מהמתנינים ומטה, עד לגבול העליון של הברכיים.
- ב. באשה, גם החלק שמטה לברך מכונה "ערווה" ומחויב במצוות. ואין דעה המקילה בזה ושאפשר לסמוך עלייה בשעת הדחק או כסניף להיתר.
- ג. כל האיברים הרציפים כיסוי אין די לכיסותם בגדיים צמודים, שכן מיתאר צורת הגוף נשאר גלוי.
- ד. חכמי דורנו הורו איסור בכיסוי הירכיים (מעל הברך) במכנסיים בלבד. ואכן אי אפשר שלא יהיו צמודים מדי פעם בזמן הישיבה וכדומה.
- ה. מימי קדם מנהג הנשים היה לחגור חגורות, ואין בזה חוסרמצוות.

נֵר תָּמִיד בְּהַיכֶּל ה'
לְעִילּוֹי נְשָׁמָת
ר' מְנַחֵם ב"ר אַבְרָהָם
נְחָלִיאָלִי (טִיכָר) זֶצְ"ל
רוֹדֵף צְדָקָה וְחִסְדָה
נִפְטָר בְּמוֹצָאי שְׁבָת קּוֹדֶשׁ חֹוָה"מ סְכוּוֹת
י"ח תְּשִׁירִי תְּשִׁמְׁשָׂה
ת.ג.צ.ב.ה.

נר תמיד בהיכל ה'

לעילוי נשמות

**ר' שמואל ב"ר שלום הילר זצ"ל
נפטר בא' מרחשון תשס"ב**

ת.ג.צ.ב.ה.

**הצדקנית יפה שייןנה שרה הילר
בת ר' אברהם חיים צ'צ'יק
נפטרה בכ"א חשוון תשנ"ט**

ת.ג.צ.ב.ה.

לעילוי נשמה

**זינה (זימל) ארנרייך בת טוביה
גולב"ע ל' ניסן תשס"ה**

ת.ג.צ.ב.ה.